

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

Sananvapauden ja demokratian toteutumiselle on tärkeää, että toimitukset säilyttävät oman uskottavuutensa tiedonvälittäjänä. Journalistisen uskottavuuden kannalta kaksi kriittistä tekijää on omaa työtä koskeva toimituksellinen päätösvalta ja toimituksen riippumattomuus sen kohdatessa ulkopuolista painostusta. Toimitus voi käyttää päävaltaansa kuitenkin myös väärin, jos toteutetuilla valinnoilla ei ole journalistisia perusteita.

JOURNALISTINEN PÄÄTÖSVALTA

Toimitukselliset ratkaisut

Päätoimittajan ratkaisovalta

RIIPPUMATTOMUUS

Ulkopuolinen vaikuttaminen

Tiedotustoiminta ja journalismi

MEDIAVALLAN VÄÄRINKÄYTTÖ

Piilomainonta

Kaupallinen yhteistyö

Median sidonnaisuudet

Journalistisen aseman väärinkäyttö

Toisen työstä hyötyminen

Journalistinen päätösvalta

Toimitukselliset ratkaisut

Journalismin uskottavuudelle on tärkeää, että toimitus päättää itsenäisesti, mitä aiheita se ottaa käsittelyynsä ja miten niistä kerrotaan. JSN ei määritä tarkasti, kuinka toimitusten olisi ratkaistava päätösvaltaansa liittyvät kysymykset yksittäisissä tapauksissa. Päätösvaltan käyttäminen edellyttää joka tapauksessa journalistisia perusteita, joita myöskään ei ole määritelty käytännössä kovinkaan

tarkasti. Yleensä niiden on katsottu liittyvän yleisön tiedontarpeeseen ja kerrottavien tietojen yhteiskunnalliseen merkitykseen. Perusteet voivat liittyä myös yksittäisten mediayhtiöiden enemmän tai vähemmän julkituomiin toimituspoliittisiin päämääriin, jotka voivat vaihdella tiedotusvälineen omien lähtökohtien mukaan. Niihin vaikuttavat toimitusten omat arviot yleisöjensä tiedontarpeesta ja toimitustyöhön kohdistuvista odotuksista. Yksittäinen media voi painottaa yhteiskunnallisia teemoja tai viihteellisiä sisältöjä tai keskittyä vain omaa (kapea-alaista) yleisöä kiinnostaviin asioihin. Esimerkiksi julkisen palvelun Yleisradio on määrittänyt uutis- ja ajankohtaistoimintansa journalistisiksi periaatteiksi luotettavuuden, riippumattomuuden, ihmisten arvostamisen ja tasapuolisuuden. Journalistiset ratkaisut ja julkaisupäätökset tehdään itsenäisesti periaatteella ”Yhtiö ei aja kenenkään asiaa, ei suosi ketään, ei pelkää ketään, eikä sitä voi ostaa”.¹

Yleisön on joka tapauksessa voitava luottaa siihen, että toimitukset myös noudattavat työsään omia toimintaperiaatteitaan. Journalistisen päätösvallan ulkopuolinen arviointi on ylipäätään haasteellista. JSN ei voi ottaa kantaa toimitusten sisäiseen päätöksentekoon, kuten esimerkiksi siihen, mitä aiheita toimituksen pitäisi käsitellä ja mitä tietoja julkaista. Päätösvallan säilyminen voi kuitenkin arveluttaa, jos toimitus jättää julkaisematta jotakin olennaista tietoa käsittelemästään asiasta. Kun kaikkia jutun taustalla vaikuttaneita tekijöitä ei tiedetä, yleisön saamaan käsitykseen vaikuttavat pitkälti jokaisen omat mielikuvat ja se, miltä asiat näyttävät ulospäin. Yleisön olisikin saatava tietää mahdollisista ulkopuolisista vaikutusyrityksistä jutun journalistisiin lähtökohtiin kuten haastateltavien valintaan. Tarvittaessa tästä olisi kerrottava jutussa.

5384/AL/13. Lehden ei katsottu luovuttaneen journalistista päätösvaltaansa toimituksen ulkopuolelle, vaikka jutun julkaisemista koskevaan päätöksentekoon oli osallistunut päätoimittajien lisäksi myös muita. Lehden toimittamisesta oli vastannut päätoimittajan valitsema toimituskunta, johon olivat kuuluneet sisällöstä vastaava päätoimittaja, journalistisesta linjasta huolehtiva sisältöjohtaja ja lehden tuottaja. Lisäksi julkaisijan edustajat olivat saaneet kertoa näkökulmastaan ja toiveestaan toimituspalaverissa.

6907/AL/18. Jutun hyllyttämisessä oli viitteitä journalistisen päätösvallan luovuttamisesta toimituksen ulkopuolelle, vaikka JSN ei pystynytäkään täysin vakuuttamaan asiasta. Kannellussa jutussa oli alunperin pitänyt kuulla lehtiyhtiön irtisanottua hallintojohtajaa, mutta lopulta asiasta kerrottiin vain lyhyessä uutisessa ilman hänen kommenttejaan. Päätoimittaja oli päättänyt jutun julkaisemisesta kuultuaan lehden johtoryhmää, mutta oli korostanut päättäneensä asiasta vain oman näkökantansa perusteella.

6718/SL/17. Kantelija oli perusteettomasti epäillyt toimituksen luovuttaneen journalistista päätösvaltaansa ulkopuoliselle, kun lehti oli kieltäytynyt nimeämistä pääkirjoituksen tekijöitä. Toimitus oli kirjoittanut kärjistävästi kantelijaa koskevasta asiasta, mihin sillä oli ollut neuvoston mielestä oikeus. Kirjoituksessa ei ollut olennaisia asiavirheitä.

4070A+B/YLE/09. Radiokanava oli päättänyt poistaa verkkokyselystään yhden vastausvaihtoehdon mahdollisen manipulointiryityksen vuoksi. JSN:n mukaan

toimitus oli toiminut hyväksyttävästi journalistisen päätösvaltansa rajoissa, kun se oli perustellut kysymyksenasetteluun tekemänsä muutokset kesken äänestyksen.

2168/PR/95. Paikallisradion vaalipaneelin henkilöitä ei ollut valittu journalistisin perustein, kun osallistumiselta oli edellytetty maksua. JSN katsoi, että ohjelman toteutustapa horjutti kuulijoiden luottamusta journalistiseen tiedonvälitykseen.

Jutun näkökulma. Journalistinen päätösvalta näkyy aihevalintojen lisäksi niiden näkökulmissa ja toteutustavoissa. Vastaavasti näkökulman valintaan vaikuttavat usein juttuun tarvittavan tietosisällön lisäksi myös toimittajan omat ennakkokäsitykset ja kokemukset tarkasteltavasta asiasta ja se, mistä aihe on alunperin lähtöisin. Tiedonhankinnan edetessä jutun näkökulma voi korvautua toisella, jos toimittaja hankkii asiasta alkuperäisen näkökulman kumoavaa tietoa. Rajatustakaan näkökulmasta ei aiheudu ongelmia, jos juttuun ei synny sen seurauksena olennaisia asiavirheitä.

4638/AL/11. Haastateltavalla ei ollut oikeutta määritellä itseään koskevan jutun sisältöä tai näkökulmia. Pelkkä tulkintaerimielisyys haastattelulausumasta ei riittänyt perusteeksi kieltää haastattelun tai kuvan julkaiseminen.

5148/SL/13. Lehti saattoi jättää huomioimatta haastattelun toiveen itseään koskevan jutun julkaisematta jättämisestä. Jutussa julkaistut tiedot eivät olleet arkaluonteisia seikkoja, joista ei olisi voinut kertoa lukijoille.

6372/SL/16. Toimitus voi valita juttunsa näkökulman myös kiistanalaisissa asioissa. Kantelijoille ei ollut syntynyt jälkeensä oikeutta myöskään omaan kannanottoon, kun heitä ei ollut mainittu jutuissa eikä heitä voinut niissä muutenkaan tunnistaa.

4228/SL/09. Jutun mahdolliset asiavirheet eivät olleet neuvoston mielestä olennaisia, vaan kyse oli pikemminkin erilaisista näkemyksistä ja journalistisen päätösvalan puitteissa tehdyistä johtopäätöksistä. Lehti oli pyrkinyt kuulemaan kantelijaa samanaikaisesti, mutta haastattelun ehdoista ei ollut päästy yksimielisyyteen. Jutussa myös kerrottiin, että kantelija ei ollut halunnut vastata esitettyihin kysymyksiin.

Päätösvalan säilyttäminen toimituksessa ei kuitenkaan tarkoita sitä, että jutun kohteet hyväksyisivät sellaisenaan toteutetut journalistiset valinnat. Ainakaan tahtomattaan mediajulkisuuteen joutuneen ei ole helppo ennakoida itselleen syntynyttä tilannetta. Hänet voivat yllättää ikävästi jutun valittu näkökulma, käytetyt lähteet ja toimittajan tulkinnat.

Toimittajat saattavat esimerkiksi mieltää hyväksi lähteiksi omat kontaktinsa ja omista kokemuksistaan kertovat henkilöt, kun vastaavasti juttujen kohteina olevat organisaatiot pitävät parhaina toimitusten lähteinä omia edustajiaan, joiden käyttäminen ei johtaisi toimituksen käsittelemää tilannetta koskeviin yleistyksiin. Toimittajat eivät aina tavoita selvittämästään asiasta parhaiten tietäviä asiantuntijoita, mikä organisaatioiden mielestä johtuu siitä, että toimittajat eivät tavoittele heitä riittävän sinnikkäästi. Toimittajien mielestä julkaistut jutut ovat kattavia, riittäviä ja paikkansapitäviä, kun vastaavasti jutun kohteiden mielestä ne voivat pohjautua puutteelliseen tiedonhankintaan ja sisältää virheellisiä tulkintoja kerrotusta asiasta. ²

Tekoäly ja algoritmit. Omalta osaltaan journalistista päätösvaltaa saattaa uhata tekoälyn ja uutisautomaatiikan yleistymisen toimitustyössä. Tekoälyn yleistymisen toimitustyössä onkin herättänyt kysymyksiä tekoälyn hyödyntämisen eettisistä perusteista ja mahdollisuuksista, kuten lähdekäytännöistä ja jutun toteuttamistavoista. Tiedotusvälineen olisikin kerrottava yleisölleen, jos sen julkaisema journalistinen sisältö on olennaiselta osin tuotettu ja julkaistu tekoälyä hyödyntämällä. JSN suosittelee, että tiedotusvälineet kertovat jutun yhteydessä, jos tekoälyä on käytetty ja mikä on ollut julkaistujen tietojen lähde. Esimerkiksi uutisautomaatiikkaa koskevassa periaatelausumassaan JSN on korostanut, että uutisautomaatiikan käyttö ei saa johtaa journalistisen päätösvallan siirtymiseen toimituksen ulkopuolelle. ³

Toimitusten tekoälyä koskevien omien ohjeistusten lähtökohtana on useimmiten toimittajan vastuu julkaisemastaan sisällöstä ja sen paikkansapitävyydestä. Hänen on myös itse hankittava ja tarkistettava julkaistavat tiedot. Lisäksi tekoälyn vaikutuksesta jutun lähdeaineistoon ja jopa jutun yksittäisiin virkkeisiin on kerrottava avoimesti. Journalististen kokeilujen kohteina ovat toistaiseksi olleet erityisesti toimitustyön tehostaminen esimerkiksi litteroimalla haastatteluja ja tuottamalla juttujen tiivistelmiä. Tekoälyn riskeinä on pidetty ”keinotekoisia uutisia” ja syötettyjen tietojen vuotamista eteenpäin ”asioiden keksimisinä”. Toimitukset eivät halua julkaista myöskään tekoälyn tuottamia vakokuvia, koska valokuva on dokumentti todellisesta tapahtumasta ja valokuvien luominen tyhjästä vääristäisi todellisuutta. ⁴

Algoritmiperusteisen toimintalogiikan hyödyntämisestä voi aiheutua merkittäviä ongelmia toimitustyölle myös siitä, että alustojen menestyvää reseptiä imitoiva toimitus pelkäänsä seuraa käyttäjätietoja ja valikoi sen perusteella yleisölle tarjottavaa sisältöä. Kun mainostuloja keräävät alustat eivät erota toisistaan journalismia ja mainontaa, vastaanottajien on itse varmistuttava kerrottujen tietojen tosiasiapohjasta ja pystyttävä erottamaan mainostettuja sisältöjä. ⁵

Päätösvallan delegointi. Journalistista päätösvaltaa voidaan myös delegoida. Myös tällöin on varmistuttava sisältöjen tuottamisesta journalistisin perustein ja siitä, että julkaisemisessa noudatetaan Journalistin ohjeita. Toimituksen kyvystä vastata uuden toimijan tuottamasta sisällöstä voi syntyä epäilyjä, jos uusi tämä ei ole voinut tutustua toimituksen käytäntöihin ennakolta ja arvioinut sen soveltumista omaan tuotantoon. Tiedotusvälineet voivat käyttää myös vierailevia päätoimittajia kertomalla tästä yleisölle. Heidän on oltava luonnollisia henkilöitä, eikä päätösvaltaa voida luovuttaa esimerkiksi organisaatiolle, jolla voi olla liiketaloudellisia tai maineenhallintaan liittyviä omia intressejä.

6630/YLE/17. Toimitus rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se oli sallinut yrittäjistä, taiteilijoista ja muusikoista koostuneiden ulkopuolisten toimijoiden vierailulla Instagram-tilillään ja julkaista itsenäisesti omia sisältöjään tilillä. Vierailijat saivat vain suurpiirteiset ohjeet julkaistavien sisältöjen suuntaviivoista, eikä toimitukseen varmistunut siitä, että he olisivat tunteneet julkaisijan toimituspolitiikan ja sitoutuneet noudattamaan Journalistin ohjeita. Pelkkä sisältöjen liitetty ”hashtag”-merkintä ei riittänyt kertomaan yleisölle sisältöjen luonteesta.

6803/AL/18. Editointimahdollisuuden delegoinnissa ei loukattu hyvää journalistista tapaa. Verkkolehden alustalle kirjoittanut bloggari oli poistanut oman kirjoituksensa keskusteluketjusta kommentin, jonka oli mieltänyt loukkaavan muita keskustelijoita. Puheenvuoron delegointi oli ollut läpinäkyvää eikä mikään muukaan viitannut siihen, että yleisön tuottaman verkkoaineistojen ohjeita ei olisi noudatettu.

6160/AL/16. Lehden menettely loukkasi hyvää journalistista tapaa, kun yksittäisessä numerossa vierailut päätoimittaja osoittautui yhdistykseksi ja vastaava toimittaja jäi epäselväksi. Yhdistys oli allekirjoittanut myös lehden pääkirjoituksen.

Päätoimittajan ratkaisuvallta

Toimituksen itsenäisyys painostustilanteessa riippuu merkittävästi tiedotusvälineen journalistisesta kulttuurista ja päätoimittajan ammatillisesta roolista. Päätoimittajan tekemät ratkaisut heijastuvat merkittävästi koko toimituksen työhön. Sananvapauslaki antaa hänelle ehdottoman vallan päättää sekä omassa tiedotusvälineessä julkaistavasta että julkaisematta jätettävästä sisällöstä. Päätoimittaja voi tarvittaessa rajoittaa jutun suunniteltua julkaisemista, vaikka samalla kavennettaisiin toimittajan sananvapautta. Hänen työnjohdollista oikeutta estää toimittajansa työtä on vaikea kyseenalaistaa, jos asiattomasta vaikuttamisesta puuttuu kiistämätöntä näyttöä.

Toimituksessa toteutetut organisatoriset ratkaisut voivat kuitenkin synnyttää omia ongelmiaan, jos samalle henkilölle keskitetään toimitusjohtajan talousvastuu ja päätoimittajan journalistinen päätösvalta. Tämäntapaisessa toimintaympäristössä erisuuntaiset tavoitteet saattavat ajautua keskinäiseen ristiriitaan ja johtaa journalismin kannalta vähemmän perusteltaviin aihevalintoihin ja juttujen sisältöihin.

Päätoimittajan päätösvalalla onkin ratkaisevaa merkitystä toimituksellisen linjan säilymiseksi ulkopuolisia vaikuttamisyriytyksiä vastaan. Päätoimittaja voi käytännössä päättää julkaistavasta sisällöstä, vaikka toimituksen, välineen omistajien tai ilmoittaja-asiakkaiden toivoma kanta yksittäiseen juttuun olisikin toisenlainen. Ylimmän päätösvalan keskittäminen yhdelle henkilölle turvaa näin sananvapautta hankalissa tilanteissa. ⁶

Myös Julkisen sanan neuvosto on korostanut toimituksen ja viime kädessä päätoimittajan päätösvaltaa aineistojen julkaisemisessa. Päätoimittajan journalistisen päätösvalan rajoittaminen olisi hankalaa myös eettisin perustein journalismin vapautta korostavalle Julkisen sanan neuvostolle. Vapaaehtoiseen itsesääntelyyn sitoutuneet mediayritykset ovat korostaneet sananvapautta ja julkaisuvaltansa ehdottomuutta. Päätoimittajan journalistisen valintojen ulkopuolinen arvostelu olisi erityisen vaikeaa jo yksin sen takia, että samalla puututtaisiin toimituksen sisäiseen päätöksentekoon.

1427/SL/96. Kun päätösvalta yksittäisen uutisen julkaisemisesta kuuluu päätoimittajalle, neuvosto ei voinut ottaa kantaa jutun julkaisemiseen tai sen perusteisiin. Lehden kustannusyhtiötä koskeva ei-julkinen saneeraussuunnitelma oli osoitevirheen takia toimitettu asiasta jutun tehneelle toimitukselle.

Yleisö ei saa useinkaan tietää siitä, että päätoimittaja jättää jonkin yksittäisen aiheen käsittelemättä, keskeyttää toimittajan jo käynnistämän jutun tekemisen tai kieltää julkaisemasta valmista juttua. Päätoimittajan journalistiseen päätösvaltaan kuuluu myös juttua tekevän toimittajan valitseminen. Valinnan taustalla olevalla ulkopuolisella painostuksella voi merkittävää vaikutusta jutun toteutukseen ja sisältöön.

432/L/77/. JSN:n mukaan päätoimittaja saattoi keskeyttää toimittajansa työn jutun kohteen tästä esittämän kritiikin perusteella. Päätoimittajalle asiasta kirjeen lähettänyt ylijohdaja oli epäillyt toimittajan ammattitaitoa ja työmoraalia ja nähnyt velvollisuudekseen suojella omaa laitosta tämän tahallisilta parjausyrityksiltä. Ylijohdaja ei ollut mieltänyt toimituspoliittisia neuvojaan toimituksen painostukseksi valita työntekijät eri tehtäviin, mutta oli todennut jokaisella olevan oikeus kieltäytyä yhteistyöstä epäkorrektin toimittajan kanssa. JSN piti päätoimittajan jutun kohteelta saamaa kirjettä lähinnä mielipiteen ilmaisuna, jolla ei rajoitettu lehden journalistista vapautta.

Laajasta päätösvallastaan huolimatta päätoimittajan ratkaisuilta edellytetään journalistisia perusteita. JSN voi arvioida ratkaisun perusteita, mikäli sen kohdalla on syytä epäillä päätösvalan luovuttamista toimituksen ulkopuolelle ja yleisön tiedonsaannin loukkaamista.

8166/PL/22. Päätoimittajalla oli ollut journalistiset perusteet jättää julkaisematta toimituksessa jo valmiiksi laadittu juttu, kun aiheesta oli kerrottu laajasti jo aiemmin eikä uusi juttu olisi tuonut esiin uutta tietoa asiasta. Neuvoston mukaan jutun julkaisematta jättäminen ei myöskään loukannut yleisön tiedonsaantia. Julkaisemattomaan juttuun ei sisällynyt mitään sellaista, jota ei olisi voitu julkaista, mutta siinä ei ollut myöskään mitään uutta tai journalistisesti merkittävää tietoa. Päätoimittajan mukaan hän ei ollut tosiasiallisesti estänyt julkaisemista, vaan oli päättänyt olla ottamatta julkaistavaksi lisää aihetta käsittelevää materiaalia.

Päätoimittajan menettelyn arviointi on helpompaa, jos kyse on julkaistun verkkojutun poistamisesta tai muokkaamisesta. Muokkaamisesta olisi neuvoteltava jutun kirjoittaneen toimittajan kanssa tai häntä pitäisi ainakin informoida tehdyistä muutoksista. Jutun poistamisella estetään asiasta käytävää jatkokeskustelua.

3582/AL/06. Päätoimittaja oli muuttanut julkaistavan jutun sävyä haastatellulle mieleiseksi kertomatta tästä jutun kirjoittaneelle freelance-toimittajalle. Neuvoston mielestä päätoimittajalla oli oikeus muokkauksiin, vaikka toimittajan olisikin pitänyt saada tietää niistä ennen jutun julkaisemista. Eriävän mielipiteen mukaan juttuun tehdyistä olennaisista muutoksista, kuten sävyn muuttamisesta olisi ehdottomasti pitänyt neuvotella kirjoittajan kanssa. Näin hän olisi voinut päättää, haluaako tulla mainituksi jutun kirjoittajaksi.

7577/EJ/21. JSN:n mukaan päätoimittajan päätös poistaa laajaa yhteiskunnallista keskustelua synnyttänyt verkkokolumni vaikeutti lukijoiden mahdollisuuksia arvioida sen sisältöä ja saada asiasta tarkempia tietoja. Poistamiselle ei ollut riittäviä journalistisia perusteita, kun kolumnin sisällöstä oli kiistelty ja yhteiskunnalliset vaikuttajat olivat ottaneet asiaan kantaa. Päätoimittaja ei ollut aluksi nähnyt kolumnin poistamiselle sisällöllisiä perusteita vaan oli tehnyt poistopäätöksensä vasta viikon

viiveellä, kun asiasta oli noussut julkista kohua. JSN:n mielestä päätoimittajalla olisi ollut suorainen velvoite säilyttää kirjoitus verkossa.

Laajaa kohua vuonna 2016 synnyttäneen ns. *Ylegate*-tapauksen arvioinnissa JSN tulkitsi päätoimittajan reagoineen tavanomaista palautetta voimakkaammin jutussa käsitellyn pääministeri Juha Sipilän yhteydenottoihin.

Kokonaisharkintansa ja useiden tapaukseen liittyneiden yksityiskohtien perusteella JSN katsoi päätoimittajan taipuneen ulkopuoliseen painostukseen. Pääministerillä nähtiin olleen mahdollisuus vaikuttaa Ylen asemaan ja rahoitukseen, ja hänen saamansa erityiskohtelu oli heikentänyt Ylen journalistista uskottavuutta. JSN äänesti ratkaisusta, ja puheenjohtajan äänen ratkaisevan tasatuloksen perusteella Yleisradion katsottiin rikkoneen hyvää journalistista tapaa. Juttu tarkasteli pääministerin kytköstä yritykseen, joka oli saanut tilauksen valtion tukemalta yritykseltä.

6398/YLE/16 ja 6401/YLE/16. Päätoimittaja oli muokannut julkaistua verkkojuttua pääministerin yhteydenottojen seurauksena ilman että tehdyistä muutoksista olisi kerrottu jutussa. Päätoimittaja poisti jutusta grafiikan ja tekstikappaleita sekä muuttanut jutun rakennetta ja sanavalintoja. Alkuperäiseen juttuun ei kuitenkaan sisältynyt olennaisia asiavirheitä eikä pääministeriin kohdistunut erittäin kielteistä julkisuutta. Päätoimittaja oli tehnyt useita poikkeuksellisia ja pääministerin näkemyksiä myötäileviä ratkaisuja myös aiheen jatkokäsittelyssä. Hänen päätöksellään peruttiin jutun kirjoittaneen toimittajan vierailu tv:n pääuutislähetyksessä ja kiellettiin suunnitellun kahden jatkojutun tekeminen. Lisäksi päätoimittaja ja pääministeri olivat sopineet, että pääministeri peruui aiemmin sovitun osallistumisensa tv-keskusteluun ilman että muutoksesta tiedotettiin.

Ylegaten pohjalta tilatun arviointiraportin mukaan journalistinen johtaminen ja päätöksenteko on Yleisradiossa pääsääntöisesti asianmukaista, mutta avoin palaute ja kritiikki on myös tästä huolimatta välttämätöntä toimitustyössä. Ylen pitäisi vahvistaa ulkoista riippumattomuuttaan, lisätä journalististen käytäntöjen ymmärrettävyyttä ja avoimuutta yleisölle sekä korostaa rohkeaa otetta henkilöstön johtamisessa. Sananvapautta koskevan vastuun olisi oltava ensisijaista suhteessa vastaavan toimittajan ohjaus- ja päätösvaltaan.⁷

Riippumattomuus

Ulkopuolinen vaikuttaminen

Journalistisen päätösvallan säilyttäminen mahdollistaa toimituksen riippumattoman toiminnan, ja välttymisen siltä, että toimitus alistuisi ulkopuoliseen ohjailuun. Ulkopuoliset tahot saattavat ohjailullaan tavoitella itselleen myönteistä mediajulkisuutta tai vastaavasti pyrkiä rajoittamaan itseensä kohdistuvaa kielteistä julkisuutta ja siitä seuraavaa mainehaittaa.

Journalistin ohjeet korostaa toimittajien oikeutta ja velvollisuutta torjua painostus tai houkuttelu, jolla yritetään ohjata, estää tai rajoittaa tiedonvälitystä.

Journalistisen toiminnan näkökulmasta on kuitenkin eri asia, mieltääkö toimitus ulkopuolisen vaikuttamisen tavanomaiseksi osaksi omaa toimitustyötä vai olisiko kyse poikkeuksellisesta painostuksesta. Painostukseen altistumista on kuitenkin vaikea todentaa, jos päätoimittaja itse ei näe asiassa ongelmaa. Tämäntapaisessa tilanteessa toimittajatkaan eivät oman työnsä säilyttämiseksi halua kannella työnsä epäasiallisesta ohjailemisesta.

Suomalaistoimittajat ovat tutkitusti joutuneet monenlaisen ulkoisen painostuksen kohteeksi. Menetelmät ovat olleet psykologisia, fyysisiä, institutionaalisia, taloudellisia ja tietoteknisiä. Painostamisella, rajoittamisella ja suostuttelemisella on pyritty puuttumaan suunniteltujen juttujen sisältöihin, estämään tai vaikeuttamaan tietojen hankkimista tai vaikuttamaan toimittajille tarjottavilla taloudellisilla tai muilla eduilla. Kun suorassa painostuksessa toimittajaan on oltu välittömässä yhteydessä, epäsuora painostus on kohdistunut päällikkötoimittajiin tai välineen omistajaan ja välittynyt toimittajaan toimituksellisessa komentoketjussa. Ulkoinen vaikuttaminen ja toimitusorganisaation sisäinen vaikuttaminen on voitu liittää toisiinsa, jolloin päätoimittaja on esimerkiksi ulkoisen painostuksen seurauksena keskeyttänyt alaisensa jutun tekemisen. ⁸

Toimittajien tiedonhankintaan on voitu vaikuttaa myös asettamalla haastattelulle ennakkoehtoja. Tiedottaja on saattanut ängetä mukaan haastattelutilanteeseen, puuttua haastateltavan sanomisiin, vastata kysymyksiin tämän puolesta tai sanella toimittajalle, mitä haastateltavalta saa kysyä. Tämäntapaisissa tilanteissa on tärkeää, että toimittaja siteeraa vain valitsemaansa, juttuaiheen kannalta riittävän painoarvoista haastateltavaa ja kertoo jutussaan myös haastattelutilanteen poikkeuksellisista järjestelyistä ja etenemisestä. ⁹

Maalittaminen. Kriittisiä aiheita käsittelevä toimittaja saattaa joutua sosiaalisessa mediassa masinoidun yllytyshäirinnän eli maalittamisen kohteeksi. Maalittamisella pyritään vähättelemään toimittajan työtä, levittämään hänestä loukkaavia tietoja ja estämään tiettyjen aiheiden käsittelyä. Lisäksi haastateltaviin kohdistuvalla maalittamisella voidaan vaikeuttaa heidän halukkuuttaan osallistua julkiseen keskusteluun.

Maalittamisen kriminalisointi olisi kuitenkin ongelmallista nimenomaan sananvapauden perusteella. Esimerkiksi uutisista keskustelemisen aloittaneen henkilön maalittamistarkoitus on hankala näyttää toteen, ja siinä voidaan samalla puuttua yhteiskunnallisen keskustelun vapauteen. Massiivinen somehyökkäys ei välttämättä edellytä näkyvää masinointia, jos keskustelu on syntynyt spontaanisti. Myös häirinnän epäilty käynnistäjä voi jäädä tunnistamatta. ¹⁰

Toisaalta merkittävää yhteiskunnallista julkisuusvaltaa käyttävää mediaa saa ja voi olla myös syytä arvostella. Myös yksittäisten toimittajien arvostelu on hyväksyttävää julkisessa keskustelussa, jos arvosteltu asia on yksilöity riittävän tarkasti. Toimittajien syytteleminen ammattikuntana yleisellä tasolla ei kuitenkaan edistä asiasta käytävää keskustelua.

Mediayhtiön painostus. JSN:n mukaan toimituksen ulkopuolisiin tahoihin voidaan lukea myös oman mediayhtiön hallitus ja toimiva johto. Kustantajalla ei ole oikeutta puuttua toimituksen journalistisiin linjauksiin tai yksittäisiin julkaisupäätöksiin, vaikka kustantaja voikin määrätä lehden linjasta, josta yhtiön hallitus voi keskustella päätoimittajan kanssa. Rajan vetäminen tavanomaisen mielipiteen vaihdon ja tiukan jälkikäteiskeskustelun välille on käytännössä vaikeaa myös mediayhtiön sisällä. Neuvoston perussopimus joka tapauksessa velvoittaa kaikkia siihen suoraan tai liittojen välityksellä sitoutuneita tiedotusvälineitä edistämään hyvää journalistista tapaa.

Lehtiyhtiön velvoite konkretisoitui *Ilmajoki*-lehden tapauksessa, jossa yhtiön johto ei ollut tukenut päätoimittajaa lehden ulkopuolista painostusta vastaan. Painostuksella pyrittiin jättämään julkaisematta uutinen, jossa käsiteltiin nimeltä mainitun kunnanvaltuutetun osallistumista valtuuston kokoukseen pian ulkomaanmatkansa jälkeen. Hän oli menettelyllään rikkonut kunnan suositusta kahden viikon koronakaranteenista. Päätoimittaja julkaisi jutun, mutta irtisanoutui heti sen jälkeen.¹¹

Sanomalehtien liiton jäsenkyselyn (2020) perusteella kustantajilla ja toimituksilla osoittautui olevan journalistisia erimielisyyksiä lehden ulkoasusta, pääkirjoitusten sävystä, kolumnisteista, juttujen otsikoinnista ja yleisönosastolla julkaistavista kirjoituksista. Omaa kustantajaa innokkaampia vaikuttajia olivat kuitenkin olleet kuntapäättäjät, lukijat ja mainostajat. Päätoimittajat näkivät oman riippumattomuutensa turvattumaksi konserniomisteisissa lehdissä kuin ketjujen ulkopuolisissa lehtiyhtiöissä.¹²

Journalismi ja tiedotustoiminta

Journalismi on pääosin kaupallista toimintaa ja edellyttää harjoittajaltaan myös taloudellista tehokkuutta. Toimitustyössä onkin tavanomaista hyödyntää ulkopuolisten tuottamia aineistoja, vaikka niiden rutiininomainen käyttö voikin vaarantaa journalistista riippumattomuutta. Toimeksiantajiensa tavoitteita toteuttavat tiedottajat eivät ole lainkaan samalla tavalla itsenäisiä sisältöjen tuottajia kuin toimittajat. Kun toimittajien tehtävä on kertoa puolueettomasti yleisölle tärkeistä asioista, tiedottaminen pohjautuu enemmänkin toimeksiantajan omasta toiminnasta kertomiseen ja samalla mediajulkisuuden kautta tälle hankittavaan maine-etuun.

Tiedottavien tahojen kannalta on etuna, että median kautta tiedotettavat asiat välittyvät tiedotusvälineiden valmiissa jakelujärjestelmissä nopeasti ja maksutta poikkeuksellisen laajalle yleisölle. Erityinen lisäetu on viestien mieltäminen puolueettomaksi informaatioksi ja vastaanottajille välittyvä mielikuva journalistisiksi tulkittavien sanomien uskottavuudesta, kun yleisö luottaa enemmän journalistista harkintaa käyttävään perinteiseen uutismediaan kuin omista asioistaan tiedottavaan organisaatioon. 2000-luvulla organisaatiot ovatkin muokanneet tiedotuskäytäntöjään ”journalistiseksi viestinnäksi” vastaamaan paremmin toimituksellisia lopputuotoksia. Tavoitteena on hämärtää mediassa julkaistavien tietojen alkuperää.

Viestintätoimistojen kautta tapahtuva ammattimainen vaikuttamisen eli lobbaus on korostunut erityisesti poliittista päätöksentekoa koskevassa journalismissa. Toimeksiantajiensa laskuun työskentelevät lobbarit pyrkivät vaikuttamaan uutisoinnin sävyihin ja näkökulmiin tarjoamalla toimituksille journalistisesti kiinnostavia juttuaiheita ja lähteitä. Toimitukset ovat puolestaan vähentäneet erityisesti talouteen ja politiikkaan perehtyneitä erikoistoimittajia, joita viestintäorganisaatiot ovat palkanneet itselleen. Aiemman toimittajataustansa perusteella he ymmärtävät medialogiikkaa, mikä helpottaa mediayhteistyötä toimittajien kanssa. ¹³

Toimittajien ja tiedottajien perinteisten ammattikuvien muutokset ovat omalta osaltaan hämärtäneet roolien välisiä eroja. Esimerkiksi freelance-toimittajien työtehtävät ovat laajentuneet journalismista viestintään. Esimerkiksi Suomen Journalistiliitto on alkanut hyväksyä jäsenikseen perinteisten journalistien lisäksi tiedottajia, viestintäpääälliköitä, viestintäyrittäjiä, ammattibloggaajia ja kustannustoimittajia.

Journalistisen median tavoin myös viestintäala on nähnyt itsesääntelyn tärkeäksi osaksi omaa toimintaansa. Tätä tarkoitusta varten perustettu Viestinnän eettinen neuvottelukunta ei kuitenkaan tarkastele viestinnän ongelmia yksittäisinä tapauksina, vaan tavoitteena on omien jäsenten tukeminen. Kun tiedottajat ja viestijät toimivat pääsääntöisesti valtajulkisuuden ulkopuolella, heidän yhteytensä omiin sidosryhmiinsä on julkista vain rajatusti.

VEN:n eettiset ohjeet korostavat kuitenkin viestinnän avoimuutta ja vuorovaikutteisuutta, rehellisyyttä, luotettavuutta ja arvostusta. Viestinnässä on esimerkiksi tuotava esiin oman toimeksiantajan intressit ja sidonnaisuudet, näkemykset ja mielipiteet on erotettava tosiasioita koskevista väitteistä, ja virheelliset väitteet on korjattava. VEN on ottanut kantaa esimerkiksi taustatilaisuuksien järjestämiseen medialle, virheitä ja niiden korjaamista koskevaan vastuuseen sekä toimeksiantosuhteen sidonnaisuuksiin.

VEN 2015/2. Medialle järjestettävien taustatilaisuuksien luonne ja järjestäjän odotukset on tuotava selkeästi esille. Toimittajia on palveltava tasapuolisesti erityisesti viranomaisten taustatilaisuuksissa. Mahdollisten rajoitteiden on oltava kohtuullisia ja perusteltuja tilaisuuden tarkoitukseen nähden. Esimerkiksi osallistujien määrää voidaan rajata vain perustelluista käytännön syistä.

Mediavallan väärinkäyttö

Piilomainonta

Mediayhtiön toiminnan pitäisi perustua yleisölle tarjottavaan journalistiseen sisältöön ja mainostajille myytävään mainostilaan. Jotkut toimijoista saattavat tavoitella rahoitusta kuitenkin epäjournalistisella mainostajayhteistyöllä esittelemällä kritiikittömästi markkinoiden kaupallisia tuotteita ja palveluja.

Journalistin ohjeet korostaa tämäntapaisen piilomainonnan torjumista sekä journalististen sisältöjen ja mainosmaisten aineistojen erottamista toisistaan. Yleisön on oikeus luottaa siihen, että kaupallisesta taustastaan huolimatta mediayhtiöt toteuttavat uutisointipäätöksensä journalistisin perustein: ”Vaikka journalismi maksaa, sitä ei voi ostaa”.¹⁴

Julkisen sannaan neuvosto on korostanut kaupallisten aineistojen julkaisemisessa painavia journalistisia perusteita ja tehtyjen valintojen uskottavuutta. Usein piilomainontaan viittaa tuotteen tai palvelun saama suhteeton mediahuomio ja asioiden mainosmainen ja kritiikitön esitystapa.

Journalismiksi naamioitu harhauttava mainonta on myös lainsäädännöllinen ongelma. Markkinoinnilta edellytetään tunnistettavuutta, kuten kaupallisen tarkoituksen ja markkinoivan tahon esiin tuomista. Kuluttajasuojalain mukaan harhaanjohtava mainonta on kiellettyä. Kuluttajalla on myös oikeus tietää, milloin ja miten häneen yritetään vaikuttaa kaupallisesti.

Useat tiedotusvälineet ovatkin kieltäneet jutun journalistisen tilan käyttämisen maksuttomaan mainostamiseen. Toimituksellisena sisältönä voidaan kuitenkin julkaista merkittävää informaatioarvoa sisältävää materiaalia, kuten yritysten vuosikertomuksia ja tilinpäätöstietoja, merkittäviä liiketoimia, yritys- ja järjestöpolitiikkaa, yritystoiminnan taloudellista merkitystä ja tuotannon olennaisia muutoksia. Palvelut, tuotenimet ja tavaramerkit voidaan mainita markkinakatsauksissa sekä palveluiden ja tuotteiden puolueettomissa testeissä.

15

Kaupallisen yhteistyön ohella kyse voi olla myös toimituksen tavoitteesta säilyttää hyvät suhteet juttujensa lähteisiin ja tätä kautta helpottaa omaa uutistystötä. Piilomainonnasta huomautuksen saaneet tiedotusvälineet ovat usein perustelleet menettelyään yleisön tiedontarpeella uusista tuotteista ja palveluista. Juttuun sisältyvällä informoivalla ”palvelujournalismilla” helpotettaisiin yleisön ostopäätöksiä.

5107/AL/13. Lehti sai huomautuksen hyvän journalistisen tavan rikkomisesta, kun merkittävän ilmoittajan tuotteet ja henkilöt olivat saaneet silmiinpistävän runsasta ja kritiikitöntä julkaisuutta. Jutussa esitelty meikkaiteilija oli mainittu myös lehden pääkirjoituksessa ja sisällysluelessa. Eriävän mielipiteen mukaan toimitus ei ollut luopunut journalistisesta päätösvallastaan, kun jutut eivät olleet poikenneet *lifestyle*-genrestä, jossa esitellään erilaisia kuluttamisen vaihtoehtoja.

Toimituksia ei vapauta piilomainontaan liittyvistä eettisistä periaatteista sen paremmin sisältöjen tuotantotapa, julkaisukanava, journalismin laji kuin sosiaalisen median käytännöt.

2525/MTV/97. Tv-yhtiötä huomautettiin hyvän journalistisen tavan rikkomisesta, kun sen alihankkijana toiminut yritys oli valinnut Suomen kaunein kunta -kilpailun osallistujat vain maksaneiden kuntien joukosta. Peritty hinta osoitti, että valintaa ei ollut tehty journalistisilla perusteilla.

6373/AL/16. Jutut ja mainokset oli kytketty toisiinsa lehden terveysaiheisessa erityisliitteessä. Toimitus oli valinnut haastateltavat yhteistyössä tuotteita

markkinoivien yritysten kanssa, ja tuotteista oli kerrottu vain myönteisiä käyttäjäkokemuksia. Lisäksi sama henkilö oli vastannut juttujen kirjoittamisesta ja lehden ilmoitusmyynnistä. JSN:n langettavaan päätökseen sisältyi vakava huomautus, koska kyseistä lehteä oli jo aiemmin huomautettu samasta asiasta.

Sisältöjen erottuminen. Journalistisen luotettavuuden ja mainosisältöjen sekoittuminen on edullista mainostajille itselleen. Kyse on ”markkinoinnista journalismin valeasussa”, kun yksittäiseen juttuun sisällytetään kaupallisia kytköksiä, eikä yleisö pysty päättämään, kenen viestejä jutussa itseasiassa välitetään eteenpäin. Toiminnan eettisessä arvioinnissa onkin olennaista julkaisemisen tavoite, kuten se, pyritäänkö jutulla myymään jotakin ja kuka julkisuudesta hyötyy.

Julkisen sanan neuvosto arvioi piilomainontaa ennen kaikkea toimituksen julkaisukäytäntöjen pohjalta. Juttu esimerkiksi saattaa sisältää liikaa mainosmaisia yksityiskohtia, mainos ei erotu riittävän selvästi journalistisesta sisällöstä tai verkkojutun linkki johdattaa lukijoita myyntitarkoituksessa kaupallisen toimijan verkkosivuille. Myös tuotetta ja palvelua koskevat sanavalinnat voivat vaikuttaa merkittävästi jutun eettisyyden arviointiin.

JSN on edellyttänyt, että mainokset, ilmoitukset ja muut kaupalliset sisällöt nimettäisiin yksiselitteisesti mainoksiksi. Vastaavasti mainoksen maksaja olisi mainostaja, ja ”kaupallisella yhteistyöllä” korvattaisiin epämääräiset ilmaisut ”yhteistyökumppanin sisällöstä”, ”kumppaniblogista”, ”sponsoridusta sisällöstä” tai ”yhteistyöstä”. Samassa yhteydessä kerrottu mainostajan nimi osoittaisi yhteistyön harjoittajan. Kaupallisesta yhteistyöstä, yhteistyökumppanista ja ohjelman maksajasta olisi kerrottava radio-ohjelman alussa, lopussa ja sopivin välein ohjelman aikana. Tiedotusvälineen olisi huolehdittava mainonnan ja journalistisen sisällön erottumisesta myös ulkopuolisten kirjoittajiensa blogeissa. ”Uutiseksi” voidaan kutsua vain toimituksen omaa journalistisin perustein tuotettua sisältöä. ¹⁶

2167/KTV/93. Piilomainonnaksi osoittautuneen tv-ohjelman virheellinen luonnehdinta ”dokumentiksi” oli hyvän journalistisen tavan vastaista. Kustannetussa ohjelmassa yhden yrityksen edustaja oli saanut kertoa toimialansa näkymistä vapaasti.

Hankaluuksia sisältöjen erottumiselle voi aiheutua jo yksistään siitä, mistä juttu loppuu ja mainos alkaa.

6202/SL/16. Tekstin sisään upotettu epämääräisen muotoinen mainos johti JSN:n huomautukseen. Mainos oli ulottunut aukeaman molemmille sivuille ja polveillut juttujen keskellä mutta ei ollut erottunut riittävästi lehden journalistisesta sisällöstä. Neuvosto piti erityisen ongelmallisena jutun aihepiirin sekoittumista mainoksen elementteihin.

2234/IL/95. ”Business Extra” -otsikot sivujen ylälaidassa eivät riittäneet kertomaan, että kyse olisi ollut journalismin sijaan mainoksista. Otsikot muistuttivat tekstityypiltään ja kuvitukseltaan lehden toimituksellista aineistoa.

Yritysesittelyt. Yritysesittelyt ovat journalistisesti hyväksyttäviä, jos niillä on uutisarvoa. Menettelyn eettisyyden kannalta tärkeää on kuitenkin se, mitä

yrityksestä kerrotaan. Yleisön tiedontarve tai tietojen yhteiskunnallinen merkitys olisi osoitettava jutussa. Toimitus ei yritystoiminnan käsittelyssä yleensä syyllisty piilomainontaan, jos jutulla voidaan osoittaa olevan journalistiset perusteet.

8617/PL/23. Lehti sai toiminnastaan neuvoston huomautuksen, kun päätoimittaja ei pystynyt esittämään journalistisia perusteluja jutun toteuttamistavalla. Jutun ainoaksi haastateltavaksi oli valittu lehdestä mainoksen ostaneen rengasliikkeen edustaja, joka sai kertoa myönteisesti yrityksensä tarjonnasta ja saamasta suosiosta. JSN:n mukaan toisin toteutettuna jutun julkaiseminen olisi saattanut olla journalistisesti perusteltua, kun kesärengassesonki oli alkamassa ja maailmanpoliittiset tapahtumat muokkasivat rengasmarkkinoita.

5962/SL/15. Lehden olisi pitänyt perustella valitsemansa aiheen yhteiskunnallinen merkitys jutussa kertomillaan tiedoilla, kuten esimerkiksi yrityksen työllistävällä vaikutuksella. Lehti ei välttänyt JSN:n antamaa huomautusta edes sillä, että päätoimittajan mielestä maailman suurin risteilylaiva olisi jo sellaisenaan kiinnostava aihe.

1715/PL/91. Juttu liikkeensä avanneesta uudesta yrittäjästä ja hänen erikoisesta toimialastaan palveli lukijoita.

Kaupallisia lähteitä voidaan kuitenkin hyödyntää toimitustyössä, jos juttu ei ole mainosmainen ja noudattaa myös muilta osin Journalistin ohjeita. Lukijoille olisi silti hyvä selvittää lähdevalintoja ja käytettyjen tietojen alkuperää. Esimerkiksi jutun haastateltava saattaa edustaa vain yhtä tarkasteltavan toimialan lukuisista toimijoista, jolloin julkaiseminen saattaa synnyttää selkeän kytkennän hänen liiketoimintaansa. Jutussa olisikin liikuttava riittävän yleisellä tasolla korostamatta haastatellun omaa yritystä.

6029/SL/15. Juttuun ei ollut sisällynyt piilomainontaa, vaikka siinä oli kerrottu risteilyjen varauspalvelukonseptista yhden yrityksen kautta. Eriävän mielipiteen mukaan aiheen laaja-alaisemman tarkastelun sijasta lehti oli käsitellyt aihetta kriittikittömästi käyttämällä lähteenään vain yhtä kaupallista toimijaa, julkaisemalla tämän laajan esittelyaineiston ja kuvailemalla mainoshenkisesti tuotettuja palveluja.

Erityisessä ”kytkeykaupassa” mainostilan ostaminen ”koplataan” yhteen yrityksestä julkaistavaan myönteiseen juttuun samassa tai myöhemmin ilmestyvässä lehden numerossa. Menettelyn tekee erityisen arveluttavaksi se, että journalistisen julkisuuden pitäisi perustua maksuttomuuteen. Kytkeykauppa helpottuu, jos toimituksen ja mainosmyynnin väliltä puuttuu erityinen ”palomuri”, joka estäisi jo ennakolta juttujen suunnittelua koskevan tiedon leviämistä toimituksesta. Menettelystä humautetut toimitukset ovat perustelleet menettelyään sillä, että mainos ja juttu palvelevat lukijoita kokonaisuutena.

4498/SL/11. Lehteä huomautettiin piilomainonnasta, kun se oli julkaissut samalla aukeamalla ilmoituksen ja jutun asuun puetun maksetun kokonaisuuden. Lukijoille ei ollut edellytyksiä erottaa toimituksellista ja mainosaineistoa toisistaan.

5141/SL/13. Kantelussa mikään ei viitannut JSN:n mukaan siihen, että jutun tekeminen yrityksestä olisi edellyttänyt toimitukselta mainostilan ostamista. Yrittäjien tiiviisin haastatteluihin ei sisällynyt mainontaa eikä yritysten tuotteita korostettu haastateltujen kuvissa.

Yrityksen tai tuotteen nimeäminen ei ole ongelma, jos kertomisella on informaatioarvoa tai muita perusteita. Tunnistaminen voi olla perusteltua myös toimijan tai tuotteen vakiintuneisuuden ja erottumisen perusteella.

1712/AL/91 Lehti syyllistyi piilomainontaan, kun jutun haastateltu oli saanut kertoa ihastumisestaan nimeltä mainitsemiinsa merkkivaatteisiin. Merkkituotteen nimeämisellä ei ollut journalistisia perusteita eikä yhteyttä juttuun ja sen aiheeseen.

1650/IL/90. Jutussa oli perusteettomasti toistettu yhden yrityksen tuotteiden nimeä, vaikka markkinoilla oli ollut samaan aikaan myös muita vastaavia tuotteita. JSN:n mielestä jutun pääasiallinen tarkoitus oli ollut kyseisen valmistajan myynnin edistäminen.

3626/YLE/06. Yhtiön päätuotteen nimeäminen haastattelussa oli ollut olennaista ja luontevaa aiheen käsittelemiseksi. Jutussa haastateltu Altian pääjohtaja oli vastailut Koskenkorva-vodkaa koskeneisiin kysymyksiin.

Myös hintatietojen kertominen saattaa rikkoa hyvää journalistista tapaa. Toimitukset ovat kuitenkin perustelleet vertailuhintojen kertomista sillä, että kyse on kuluttajille olennaisesta informaatiosta jutussa käsitellyn tuotteen arvioimiseksi. Lisäksi jutussa haastateltu kaupallinen toimija voi olla alansa asiantuntija.

6197/R/16. Verkkosivustolla rikottiin hyvää journalistista tapaa, kun nimeltä mainittuun kauppaan tullutta morsiuspukumallistoa oli esitelty kriittikittömästi hintatietoineen. Päätoimittaja oli pitänyt hintatietojen kertomista tavanomaisena menettelynä tuoteuutisoinnissa.

5806/TV/15. Toimitus saattoi journalistisen päätösvaltansa puitteissa kertoa lukijoille yksittäisestä uutuustuotteesta, vaikka samassa yhteydessä ei esiteltykään vertailukohteita. Päätelmät olivat myötäsukaisia, mutta juttuun ei sisällynyt ostokehotuksia tai suosituksia.

2232/SL/95. Teknisistä ominaisuuksista ja koeajon synnyttämistä vaikutelmista kertominen kuului tavanomaiseen autoesittelyyn, eikä menettelyllä rikottu hyvää journalistista tapaa. Yleisarvio oli ollut myönteinen, vaikka autoa luonnehdittiin myös kompromissiksi.

Verkkojutun linkittäminen jutussa käsitellyn yrityksen verkkoaineistoon ei aina välttämättä riko hyvää journalistista tapaa, mutta linkkien tarve ja toteutustapa on harkittava huolellisesti. Linkkien kautta voidaan esimerkiksi kertoa lisätietoja jutun käsittelemästä asiasta.

6615/SL/17. Jutun sisältämä verkkolinkki ja mainosmainen kehoitus siirtyä lehden kanssa samaan konserniin kuuluvaan autojen myyntipalveluun oli piilomainontaa ja johti lehden saamaan huomautukseen. Linkkiä ei voinut tulkita lähdeviitteeksi, sillä jutussa tarkasteltu automerkki ei ollut myynnissä linkitetystä palvelusta.

3949/4/08. Verkkojutun linkki maahantuojan nettisivuille ei ollut tekstimainontaa, kun kyse oli ollut jutun julkaisuhetkellä ainoastaan helposti löydettävästä tietolähteestä.

Kaupallinen yhteistyö

Piilomainonnan ohella journalistinen uskottavuus voi vaarantua erimuotoisella kaupallisella yhteistyöllä jutuissa käsiteltävien tahojen kanssa. Kyse voi olla tuotesijoittelusta, sponsoroinnista, natiivimainonnasta ja kumppanuusyhteistyöstä.

Tuotesijoittelu. Tuotesijoittelussa on kysymys yritysbrändin maksetusta medianäkyvyydestä niin että yrityksen tai markkinoitavan tuotteen logo tai nimi sisällytetään osaksi television tai radion ohjelmaa. Menettely on sallittua elokuvissa, televisiosarjoissa sekä urheilu- ja viihdeohjelmissa mutta kiellettyä uutisissa, asiaohjelmissa ja lastenohjelmissa. Sähköisiä viestinnän palveluja koskevan lain (9917/2014) mukaan tuotesijoittelulla ei saa myöskään vaikuttaa ohjelman sisältöön, ja ohjelmaan sisältyvästä tuotesijoittelusta on kerrottava selkeästi.

Julkisen sanan neuvosto voi arvioida tuotesijoittelua kiellettynä piilomainontana vain, jos sijoittelun toteutuksesta ei ole kerrottu erikseen. Ulkopuoliset toimijat eivät saa ostaa itseään ohjelman osaksi. Kiellettyä on esimerkiksi kertoa, mitä meikkiä haastateltava käyttää, missä syö tai mistä kaupasta hankkii vaatteensa.

6352/MTV/16. Radion tunnus ja juontajan ääni voitiin tulkita tuotesijoitteluksi, kun ne oli käsikirjoitettu osaksi tosi-tv-ohjelmaa. Journalistin ohjeita ei ollut kuitenkaan rikottu. Radiolta lainatut elementit eivät ohjelman luonteen huomioon ottaen olleet niin mainosmaisia, että kyse olisi ollut piilomainonnasta.

Sponsorointi. Yritys voi edistää sponsoroinnin avulla omaa tunnettavuutta ja tuotteittensa tai palvelujensa myyntiä tukemalla valitsemansa ohjelman rahoitusta. Tällöin sponsorin nimi tai tunnus esitetään ohjelman yhteydessä. Sponsorin ei saa kuitenkaan vaikuttaa sponsoroimansa ohjelman sisältöön, eikä sponsorin esittely saa olla tarkoituksellista, hallitsevaa tai mainosmaista. Uutisen lähtökohtana on oltava sponsoroitu tapahtuma sponsorin itsensä sijasta.

2321/MTV/96. Sponsoreiden esittelyt tv-ohjelmassa palvelivat niiden kaupallisia tarkoitusperiä ja hämärsivät kaupallisen ja toimituksellisen aineiston välistä rajaa. Esittelyt oli sidottu saumattomaksi osaksi ohjelman kokonaisuutta alkujuonnon, musiikin ja kuvarytmin kautta ja johtivat JSN:n huomautukseen.

Sponsorit hyödyntävät markkinointiviestinnässään erityisesti urheiluun ja kulttuuriin liittyviä ”mediatapahtumia”. Niiden eettistä arviointia vaikeuttaa monivyyhtinen tuotantotapa. Tuotantoyhtiöltä lähettämänsä ohjelman hankkinut tv-kanava ei välttämättä tiedä ohjelman alihankkijoita ja niiden tuotantoyhtiön kanssa tekemiä sopimuksia. Yhtenäisten käytäntöjen luominen olisi JSN:n mielestä kuitenkin vaikeaa. Eettisyyden arvioinnissa ratkaisee sponsorin vaikutusvalta rahoittamaansa ohjelmaan, kuten näkökulman ja esiintyjien valintaan tai sisältöjen tuottamiseen.

3783/YLE/07. Mainosmaisen ja toimituksellisen aineiston raja oli hämärtynyt, kun sponsorin tehtaalla kuvatussa tv-raportissa oli kerrottu jääkiekkjoukkueen valmistautumisesta liigakauteen. Traktoritehtaan ja jääkiekkjoukkueen hyveet

samaistettiin toisiinsa, ja valmennustyyliä kuvitettiin vauhdikkailla traktoriotoksilla. Toimittaja oli verrannut joukkueen rakentamista ”huipputekniikalla varustetun traktorin valmistamiseen”.

1966/KTV/93. Tuotemerkin sijoittamisella osaksi ”Erikoisen hyvä pelaaja”- äänestystä rikottiin hyvää journalistista tapaa. Erityisesti JSN paheksui sitä, että mainostauolla lähetetty pastillimainos oli sijoitettu nauhoitettuun toimittajan otteluselostukseen.

7610/SMF/21. Tv-yhtiö sai JSN:n huomautuksen journalistisen päätösvaltansa luovuttamisesta, kun sponsori oli päässyt yhteistyökuvion perusteella vaikuttamaan keskusteluohjelmien ideointiin ja lähdevalintoihin. Lisäksi energiayhtiön vahva edustus ohjelman rahoittajana oli hämärtänyt katsojien käsitystä sisältöjen päättäjistä. Yhtiö oli onnistunut ohittamaan journalistisen tiedonvälityksen keskeiset kriittiset käytännöt, kuten näkökulman ja esiintyjien valinnat.

Natiivimainonta. Natiivimainonnassa pyritään syrjäyttämään suoria mainosväittämiä hyödyntämällä tavanomaisia toimituskäytäntöjä ja tuottamalla journalistisia juttuja muistuttavia tarinoita. Menettely ei riko hyvää journalistista tapaa, jos lopputuotokset erottuvat selkeästi ne julkaisseen tiedotusvälineen varsinaisesta journalistisesta sisällöstä.¹⁷ Ongelmia voi kuitenkin syntyä, jos samasta aiheesta tehdään myös journalismia ja jos niiden sisällöt ovat ristiriidassa keskenään. Toimituksen pitäisi välttää ainakin juttujen peräkkäistä toteuttamista lyhyen ajan sisällä.¹⁸

Lisäksi haastattelupohjainen natiivimainos voi antaa harhaannuttavan kuvan sen journalistisesta kytköksestä, jos haastateltaville jätetään kertomatta, että tosiasiaa kyse on ollut mainoksen tekemisestä. Esimerkiksi haastateltu asiantuntija ei välttämättä halua tukea natiivimainoksessa käsitellyn yrityksen tavoitteita ja myyntiä.¹⁹

Kumppanuusyhteistyö. Monet freelancer-toimittajat harjoittavat ”maksettua kumppanuutta” omien toimeksiantajiensa kanssa. Myös tämantapaiselta yhteistyöltä edellytetään läpinäkyvyyttä, ja toimittajien olisi vältettävä käsittelemästä varsinaisessa päätyössään kaupallisen yhteistyönsä kumppaneita. Toimittajien olisi ylipäättään tärkeää tunnistaa vaikuttajamarkkinoinnissa toimivien sosiaalisen median vaikuttajien kaupalliset intressit. Heidän haastatteleminen ei voida kieltää, mutta juttujen toteuttamisessa olisi käytettävä huolellista harkintaa.

Journalistin ohjeet ei kuitenkaan koske toimittajien omia sosiaalisen median tilejä eikä yrittäjätoimittajienkaan ”vaikuttajatyöskentely” sosiaalisessa mediassa ole kerryttänyt kanteluja Julkisen sanan neuvostolle. Muut kuin journalistitaustaiset toimijat jäisivät joka tapauksessa mahdollisen some-eettisen tarkastelun ulkopuolelle, vaikka sosiaalisen median toimintaa rajoitettaisiin ja freelancerit sidottaisiin Journalistin ohjeisiin.²⁰

Median sidonnaisuudet

Toimituksella saattaa olla omat sidonnaisuudet kertomaansa aiheeseen, jos jutussa käsitellään tiedotusvälineelle, konsernille tai sen omistajille itselleen

merkittäviä asioita. Asiayhteydestä on Journalistin ohjeiden mukaan kerrottava, jos sillä voi olla merkittävää vaikutusta jutun journalistisiin lähtökohtiin, Toimituksen epäilyttävien pyrkimysten paljastuminen vasta jälkepäin herättää herkästi epäilyjä aihevalinnan puolueettomuudesta. Ongelma ei poistu sillä, että kyse on mediayrityksen sisäisistä asioista ja että journalistista päätösvaltaa ei olisi näin ollen luovutettu ulkopuolisille.

Ehdottoman kertomisveloitteen sijasta Journalistin ohjeissa korostetaan asiayhteyden näkyväksi tekemistä. Median omien kytkentöjen laajuus ja merkittävyys ovatkin synnyttäneet vaihtelevia tulkintoja Julkisen sanan neuvostossa. Yhteys voi liittyä mediayhtiön omistukseen, tuotteisiin tai toimituksen journalistiseen menettelyyn.

Omistuskytkös. Jos konserniyhteys on etäinen, konsernilla ei ole välttämättä merkittävää vaikutusvaltaa yksittäisten toimitusten journalistisiin ratkaisuihin. Tätä merkittävämpiä ongelmia voikin syntyä mediayhtiön ulkopuolisten yritysomistusten kohdalla. Myös aiemmasta omistuksesta kertominen saattaa olla tarpeellista, vaikka omistuksessa olisi tapahtunut muutoksia ja periaatteessa edellytykset omistuksen mainitsemiselle olisivat vanhentuneet ennen jutun ilmestymistä.

7999/UL/22. Sanomalehden pääkirjoituksessa ei tarvinnut mainita esimerkkinä tarkastellun iltapäivälehdien kuulumisesta samaan konserniin. Kirjoitus tarkasteli lehdistön toimintaa laajemmin sananvapauden ja yleisön tiedonsaantioikeuden näkökulmasta. Yleisluontoinen kannanotto ei ollut konsernille niin merkittävä asia, että yhteyden mainitseminen olisi ollut välttämätöntä.

6512/PL/17. Lehti oli kertonut pääkirjoituksessaan puhelinyhtiön tulevasta yhtiökokouksesta ja siihen liittyvästä valtataistelusta. Lehtiyhtiö omisti osakkeita yhdestä kiistaan liittyvästä yhtiöstä, mutta pääkirjoituksessa ei kerrottu lehtiyhtiön omistuksesta. JSN piti omistussuhteesta kertomista tärkeänä, koska kyse oli paikallisesti tärkeästä puhelinyhtiöstä ja asialla saattoi olla merkitystä lehtiyhtiölle ja sen omistajille. Tämän mainitsematta jättäminen johti JSN:n antamaan huomautukseen.

4508/SL/11. Lehtien keskinäinen konserniyhteys olisi ollut hyvä kertoa jutussa. Laiminlyönti ei ollut kuitenkaan merkittävä, kun jutussa tarkasteltu kaupunkilehti oli lopettanut ilmestymisensä ennen kuin juttu julkaistiin. Lehti oli uutisoinut kaupunkilehden lopettamisesta ja sitä koskeneista omistajien poikkeavista näkemyksistä.

Tuotekytkös. Toimituksellinen kytkös voi näkyä myös tiedotusvälineen omien tuotteiden ”omapuffina”. Tuotekytköksen kertomiseen vaikuttaa pitkälti yleisön tietämys median omistuksesta, ja kytkös pitäisi mainita, jos se ei ole selvä esimerkiksi usean median *crossmedia*-markkinoinnissa. Silti kysymyksiä voi herättää se, kuinka uskottavan kuvan journalistisesta osaamisestaan antaa omia tuotteitaan mainostava toimitus.

6030/SL/15. Konserniyhteys oli tehty yleisölle selväksi, vaikka lehtien yhteinen omistus mainittiin vasta jutun lopussa. Lehti uutisoi suunnitelmista perustaa uusi

talouteen erikoistuva verkkolehti samaan konserniin kuuluvan paperilehden yhteyteen.

5108/SL/13. Toimitus ei ollut maininnut yhteyttään saman konsernin erikoisjulkaisuun, mutta yhteys voitiin päätellä uutisen kuvituksesta ja jutun irtonumeromyyntiä käsitelleestä kappaleesta. Viittaus täytti Journalistin ohjeiden minimivaatimuksen konserniyhteydestä.

7350/SL/20. Lehden konserniyhteys lanseeraamaansa radiokanavaan ilmeni riittävästi pääkirjoituksessa, jossa oli mainittu lehden ja kanavan yhteinen nimi sekä lehden toimitus radiouutisten tuottajana. JSN:n mukaan konserniyhteyden yksiselitteisempi kertominen olisi kuitenkin ollut suotavaa selkeyden ja avoimuuden vuoksi, koska kaikkien lukijoiden ei voinut olettaa muistavan lehden uutisia radiokanavan käynnistämisestä ja yhteisestä omistuksesta.

Toiminnallinen yhteys. Toiminnallinen yhteys liittyy mediayhtiön omaan toimintaan jutun käsittelemällä aihealueella, esimerkiksi jutussa käsitellyn yrityksen harjoittaessa vastaavanlaista yritystoimintaa kuin oma mediayhtiö. Jos toimintojen keskinäinen yhteys jätetään kertomatta, arvostelemisesta voi aiheutua kilpailijalle epäoikeutettuja ongelmia. Yhteyden kertominen auttaa yleisöä arvioimaan myös jutun valittua näkökulmaa.

7029/SL/19. Juttu johti huomatukseseen, kun lehdessä oli jätetty mainitsematta lehtikonsernin omien jakeluyhtiöiden ja postin keskinäinen kilpailuasetelma. Pääkirjoituksessa kritisoitiin postin asemaa jakelumarkkinoilla ja vaadittu postin toiminnan rajoittamista.

7030/SL/19. Postin peruspalvelun arvostelemisella ei ollut kytkentää lehden ja postin väliseen kilpailutilanteeseen. Konsernin ei ollut tarpeellista mainita omia postin kanssa kilpailevia toimintojaan, kun uutisessa oli kerrottu kuluttajille tärkeistä postin peruspalveluista. Jutussa kuvailtiin kansalaisten kokemuksia postin palveluista ja haastateltiin yhtiön edustajaa.

6144/SL/16. Lehden ja tv-yhtiön välisen konserniyhteyden mainitseminen ei ollut JSN:n mielestä tarpeellista, kun lehtijutussa oli ollut kyse tv-ohjelman sisältöön liittyvästä viihdeuutisesta. Kanneltu lehti oli julkaissut useita juttuja tv-kanavan suositusta viihdeohjelmasta, jota olivat käsitelleet myös muut tiedotusvälineet. Lehden mielestä yksittäisen asian noustua laajaksi ilmiöksi toimituksen on luonnollista tarjota aihepiiristä luettavaa. Konserniyhteys olisi mainittu, jos jutussa olisi käsitelty konsernin yksittäisen osan tai ohjelman menestystä tai katsojalukuja. Näin ei kuitenkaan menetellä tv-ohjelmien tavanomaisessa esittelyssä.

5654/SL/14. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se oli jättänyt kertomatta uutisoimansa tutkimuksen toteuttaneen samaan konserniin kuuluva tutkimusyhtiö. JSN:n mielestä lukijoille olisi ollut tarpeellista selvittää tutkimuksen toimeksianto ja toteutus. Tutkimuksessa vertailtiin lehden omien tilaajien äänestysaktiivisuutta suhteessa ei-tilaajiin.

Selkeä sidonnaisuus olisi kerrottava, vaikka jutun perusteella ei voitaisikaan epäillä sen vaikuttaneen lehden journalistiseen päätösvaltaan. Sidonnaisuuden ei myöskään tarvitse välttämättä olla merkittävä asia lehdelle tai sen omistajalle. Esimerkiksi kirjoittajan sidonnaisuus hänen kertomaansa asian saattaa olla hänelle itselleenkin yllätys.

7601/UL/21. Päätoimittaja oli kirjoittanut asiasta, jonka yhteen osapuoleen hänellä oli ollut sidoksia. Lehti sai huomautuksen, kun asiasta ei ollut kerrottu. Päätoimittaja oli tarkastellut kolumnissaan kaupungin omistaman paikallisen sähköyhtiön myymistä ja mahdollisia ostajaehdokkaita. Päätoimittaja oli kuulunut näistä toisen hallintoneuvostoon, mutta oli eronnut siitä asian noustua julkisuuteen. Hän oli saanut tietää tämän toisen ostajaehdokkaan roolista myyntijärjestelyssä vasta kolumninsa julkaisemisen jälkeen hallintoneuvoston kokouksessa.

Journalistisen aseman väärinkäyttö

Tiedotusvälineiden palveluksessa työskentelevällä toimittajalla saattaa olla hyvinkin merkittävää vaikutusvaltaa julkisuuteen nostettavien asioiden valinnassa ja esittämistavassa. Toimittaja ei saa kuitenkaan väärinkäyttää ammatillista asemaansa esimerkiksi vaatimalla tai vastaanottamalla etuja, jotka voivat vaarantaa hänen riippumattomuuttaan jutun käsittelemässä asiassa.

Lahjojen vastaanotto. Neuvoston piilomainontaa koskevan periaatelausuman mukaan toimittajien ja toimituksen johdon on arvioitava tarkasti, millaista tukea, lahjaa tai taloudellista etua toimittajat voivat ylipäättään ottaa vastaan työssään. Tulkinnanvaraiseksi voi silti jäädä, kuinka laajasti ja yksityiskohtaisesti asiasta pitäisi kertoa. Ammatillisen aseman väärinkäyttämistä ei voida hyväksyä, vaikka toimittaja kertoisi jutussa avoimesti menettelystään ja siihen perustuneen edun vastaan ottamisesta.

6262/SL/16. Maksuttomien kauneushoitojen vastaanottaminen testausmielessä oli perusteltua, vaikka toimittajan saama hyöty olikin merkittävä. Hän oli kuvaillut saamia hoitoja myönteisesti, mutta oli kertonut myös niiden kivuliaisuudesta.

8234/UL/22. Toimittaja oli käyttänyt asemaansa väärin vetoamalla ammattiinsa ja ottamalla vastaan sen perusteella saamansa edun. Hän oli saanut tavanomaista paremman hyvityksen ruokatilauksensa jakeluvirheestä, kun oli kertonut olevansa suuren tiedotusvälineen toimittaja ja varoittanut, että korvauksesta kieltäytyneet ruokayritys voi joutua kielteiseen mediajulkisuuteen. Lehti julkaisi jutun toimittajan lähettämän juttuvinkin perusteella. JSN:n mielestä myös lehti oli toiminut harkitsemattomasti, kun se oli hyväksynyt edun vastaanottamisen juttuprosessin osana.

Toimittajan kaksoisrooli. Omia ongelmia voi synnyttää toimittajan kaksoisrooli eli ammatillisten velvoitteiden ja yksityiselämän tavoitteiden välinen eturistiriita. Toiminnan eettisyyden arviointiin vaikuttaa erityisesti toimittajan journalistinen panos jutun toteuttamisessa, kuten tiedonhankinnan perusteellisuus, lähdekritiikki ja mahdollisen kytköksen vaikutus jutun näkökulmaan ja sävyyn. Jutun lopputuloksen perusteella on kuitenkin vaikea määrittää toimittajan henkilökohtaista hyötymistä tai juttuaiheeseen liittyviä taloudellisia, sosiaalisia tai poliittisia kytköksiä.

Toimitukset ovat puolustelleet menettelyään toimittajan saaman henkilökohtaisen hyödyn vähäisyydellä, puuttumisella ja sillä, että hyötymisen mahdollisuus ei ole ollut ilmeistä. Toimittajan kytköksestä kertominen voisi

lisäksi suunnata yleisön huomion vääriin asioihin, joilla ei olisi tosiasiallista merkitystä aiheen käsittelyssä.

2020/IL/93. JSN:n mukaan toimituksen olisi pitänyt eritellä oma ja ulkopuolinen toteutus lehden sisällössä. Messuaiheisen liitteen kokoamisesta vastanneet ja sisällön tuottaneet henkilöt olivat työskennelleet samaan aikaan messujen tiedottajina.

6271/SL/16. Lehden blogikirjoittaja omisti käsittelemiään tuotteita myyvää yritystä. Hän oli sisällyttänyt kirjoitukseensa epäsuoran ostokehotuksen korostamalla nimenomaisen tuotteen ostamisen välttämättömyyttä ja pelotellut ostamatta jättämisen seurauksilla. Lisäksi blogitekstiin liittyi kaksi linkkiä yrityksen verkkosivuille.

5204/TV/13. Jutun aiheeseen oli liittynyt ilmeinen henkilökohtaisen hyödyn mahdollisuus, kun toimittaja oli kertonut maahantuomastaan pesuaineesta tv-ohjelmassa. Lisäksi maahantuojan verkkosivuilla oli esitetty mainostarkoituksessa katkelmia kyseisestä ohjelmasta.

5366/YLE/13. Hyvää journalistista tapaa rikottiin, kun toimittaja oli käyttänyt peliriippuvuutta käsittelevässä jutussa anonyymilähteenä omaa peliriippuvaista puolisoaan.

5635/AL/14. Lehden olisi pitänyt jättää kulttuuriarvion tekeminen toiselle toimittajalle tai ainakin kertoa lukijoille arvioijan kaksoisroolista. Lehti oli julkaissut kiittävän kritiikin uudesta tv-sarjasta, jonka tuotantoryhmään arvioija oli kuulunut yhtenä sarjan käsikirjoittajista.

5120/SL/13. Lehti uutisoi oikeudenkäynnistä, jossa oli asianosaisena myös käräjäuutisen kirjoittaneen toimittajan osittain omistama pörssiyhtiö. Toimittajan jääväämiseen ei ollut kuitenkaan perusteita, koska oikeuden päätöksellä ei ollut yhtiölle taloudellista merkitystä.

Toimittaja voi käyttää ammatillista asemaansa väärin myös omassa asiassa hyödyntämällä jutussaan työnantajansa arvoa ja tunnettavuutta. JSN ei kuitenkaan arvioi asiassa työnantajan menettelyä, jos toimittaja ei ole toiminut tämän valtuuttamana.

6686/YLE/17. Neuvoston tulkinnan mukaan toimittajalla oli ollut toisen vahingoittamistarkoitus, kun hän oli pyrkinyt puhdistamaan mainettaan työnantajan verkkosivustolla julkaisemassaan kolumnissa. Hän oli oikeuttanut oman epäasiallisen käytöksensä vastaamalla arvostelijansa twitter-kritiikkiin yksityiskohtaisesti ja yksipuolisesti. Lisäksi hän oli kertonut ottaneensa yhteyttä kritiikin esittäjän työnantajaan ja toivonut tämän puhuttelemista somekäyttäytymisestä. Neuvoston mukaan tiedotusvälineet voivat perustella journalistisia ratkaisujaan yleisölle, mutta nyt oli ollut kyse kiistasta, jossa toimittaja oli ollut asianosainen. JSN:n mukaan toimittajan menettely oli omiaan rajoittamaan sananvapautta, jota journalistien pitäisi päinvastoin puolustaa.

3692/AL/06. Toimittaja toimi hyvän journalistisen tavan vastaisesti, kun hän oli päässyt toimimaan omassa asiassaan. Toimittajakollegaa haastatteleamalla hän oli yrittänyt etäännyttää itsensä jutussa arvostelemastaan henkilöstä. JSN:n mukaan jutussa käytetyt ilmaisut ”siansilmillään”, ”viirata päästä” ja ”sivistymätön ihminen” loukkasivat arvostelun kohdetta henkilökohtaisesti.

Toimitustyön luotettavuutta saattaa vaarantaa usein jo pelkkä epäily puolueellisen käsittelyn mahdollisuudesta. Lisäksi sidonnaisuuksien paljastumisesta voi aiheutua enemmän ongelmia kuin jos asiasta olisi kerrottu ennakoita. Eettisyyden arvioinnissa on usein ratkaisevaa, kuinka hyvin toimitus pystyy perustelemaan tekemänsä valinnat. Erityisiä riippumattomuuden ongelmia voivat aiheuttaa freelance-toimittajien omat sidonnaisuudet, joiden selvittäminen on hankalampaa kuin palkattujen toimittajien kohdalla. Freelance-toimittajien tekemät sosiaalisen median postaukset ovat useimmiten myönteisiä, koska kyse on kaupallisesta yhteistyöstä. Kertomisen tarkoituksena ei kuitenkaan pitäisi olla toimeksiantajien, jutun kohteiden tai yleisön miellyttäminen. Monet tiedotusvälineet esimerkiksi edellyttävät vaikuttajamarkkinointia tekemiltä avustajiltaan, että he eivät tee kaupallista yhteistyötä uutisoimistaan aiheista.

3977/PL/08. Toimittajan olisi pitänyt pidättäytyä käsittelemästä tiettyjä aiheita tai lukijoille olisi ainakin pitänyt kertoa seikoista, jotka saattavat vaarantaa hänen puolueettomuuttaan. JSN:n mielestä lehti olisi toiminut esimerkillisesti, jos se olisi määrännyt kirjoittajaksi toisen toimittajan.

3208/SL/02. Toimittajan asianosaisen rooli käsittelemässään kaavoitusprosessissa olisi pitänyt kertoa jutussa. Hän oli arvioinut kolumnissaan asiaa, josta oli tehnyt kaavoittajalle huomautuksen.

5815/TV/15. Tv-ohjelman juontanut toimittaja ja ohjelmassa esiintynyt toimitusjohtaja olivat keskinäisessä liikesuhteessa, mutta suhteen ei katsottu heijastuneen ohjelman sisältöön. Näyttöä ei ollut saatu myöskään siitä, että yhteistyöstä olisi koitunut toimittajalle ainakaan välitöntä hyötyä. Eriävän mielipiteen mukaan kytköksestä olisi pitänyt kertoa riippumatta sen luonteesta.

Erikoisessa JSN:n kantelussa toimittaja oli pyrkinyt estämään oman juttunsa JSN-käsittelyn. Hän oli esittänyt jutussa käsittelemälleen henkilölle, että tämä peruisi tekemänsä kantelun. Neuvosto piti menettelyä asiattomana yrityksenä puuttua jokaisen oikeuteen saada asiassaan JSN:n ratkaisu.

4819/YLE/12. Toimittaja oli kannustanut kantelijaa perumaan hänestä Julkisen sanan neuvostolle tehdyn kantelun väittämällä perusteettomasti, että käsittely aiheuttaisi kantelijalle ylimääräisiä ongelmia. JSN näki toiminnan olevan erityisen jyrkässä ristiriidassa yleisön tiedonsaantia ja sananvapautta koskevien toimittajien velvoitteiden kanssa. Toimittaja oli maininnut jutussaan kantelijan nimen yhteydessä, jonka perusteella hänet voitiin liittää aiheettomasti vireillä olleeseen rikosprosessiin.

Toimittajan suhteet. Toimittajan henkilökohtaista riippumattomuutta voi heikentää hänen lojaalisuutensa lähteitä kohtaan. ”Luottotoimittajana” hän välttää kertomasta lähteistään kiusallisia asioita, jotta voisi tehdä heistä myös jatkossa (myönteisiä) juttuja. Toimittajan tiedonvälittäjän tehtävä voi kuitenkin käydä ennen pitkää kyseenalaiseksi, jos myös tärkeät tiedot leimataan luottamuksellisiksi. Toisaalta tiedonvälitystä ei edistä se, että toimittaja julkaisee kaiken tietoon saamansa välittämättä siitä, millaisissa olosuhteissa se on hänelle kerrottu.²¹

Poliittinen toiminta on jokaisen perusoikeus, eikä toimittajan poliittisella osallistumisella voida rajoittaa asioiden uutisointia. Toimituksen pitäisi kuitenkin varmistua lähdekritiikistä ja tarvittaessa rajata toimittajien työtehtäviä niin, että ne eivät vaikuttaisi uutisten sisältöihin. Toisaalta toimittajalla on oikeus säilyttää poliittinen kanta omana tietona.

5951/SL/15. Toimittajan henkilökohtainen puoluekytkös saattoi vaikuttaa jutun näkökulmaan ja sisältöön, vaikka asiasta ei saatukaan näyttöä. Vaaliehdokkaana ollut toimittaja oli haastatellut julkista arvostelua saanutta saman puoleen aktiivipoliitikkoa. Eriävän mielipiteen mukaan toimittaja käytti asemaansa väärin, kun hän oli tehnyt puoluetoveristaan kritiikittömän ja myötäsukaisen jutun kertomatta omasta puolueyhteydestään.

6237/SL/16. Lehden toimittaja työskenteli kaupunginvaltuuston puheenjohtajana. Tätä ei kuitenkaan mainittu jutussa, jossa käsiteltiin häneen ja samaan lehtikonserniin kuuluvan lehden päätoimittajaan kohdistunutta oikeudenkäyntiä. Neuvoston mielestä valtuuston puheenjohtajan työsuhte lehdessä olisi ollut hyvä kertoa lukijoille, vaikka se ei ollutkaan välttämätöntä.

Toimittajan henkilökohtaista riippumattomuutta voidaan arvioida ystävyys-suhteiden merkityksellä ja laajuudella. Yhteyden riippumattomuuteen vaikuttaa myös se, onko kyse uutisesta vai toimittajan mielipidekirjoituksesta. Uutinen vaatii objektiivista käsittelyä.

5165/AL/13. Yhteinen ammatti kritiikin kohteen kanssa ei sellaisenaan jäävänyt arvostelun tehnyttä toimittajaa. Teatterikritiikin kirjoittanut näyttelijä oli arvioinut kollegansa työtä.

4755A/SL/11. Henkilösuhteensa perusteella toimittaja oli ollut jäävi kirjoittamaan juttua riitaoikeudenkäynnistä, jossa hänen lankonsa oli toisena osapuolena. Perheside oli omiaan herättämään kysymyksiä jutun painotuksista, vaikka neuvostolla ei ollutkaan näyttöä langon vaikuttamisesta jutun sisältöön.

Tärkeä toimittajan asemaa koskeva kysymys liittyy hänen toimintaansa sosiaalisessa mediassa. Sen käyttäjät eivät välttämättä osaa tehdä eroa sen välillä, onko tunnetun toimittajan julkaisu tehty ammatillisessa vai yksityisessä roolissa. Some-postaukset eivät ole kuuluneet journalismin suomalaiseen itsesääntelyyn, mutta jotkut eurooppalaiset medianeuvostot ovat arvioineet toimittajan menettelyä sen pohjalta, onko julkaistu sisältö tulkittavissa journalistiseksi ja onko toimittaja toiminut ammatillisessa roolissaan esimerkiksi ilmoittamalla tilillään olevansa journalisti. Ongelmia on syntynyt siitä, että toimittaja on julkaissut ja kommentoinut saamaansa yleisöpalautetta omalla sosiaalisen median tilillään tai esittänyt kärkevää kritiikkiä ja vahvoja mielipiteitä henkilöstä tai aiheesta, jota on käsitelty myös journalistina. ²²

Toisen työstä hyötyminen

Tiedotusvälineiden välisessä uutiskilpailussa toimitukset pyrkivät kertomaan ensimmäisenä tärkeän ja yleisöä kiinnostavan ”skuupin”. Julkisuudessa jo käsiteltyihin uutisaiheisiin voidaan tarttua, mutta toisten tekemää työtä ei pidä kuitenkaan epäoikeudenmukaisesti omia itselle, vaan tiedon ensimmäiselle

kertojalle on annettava tunnustus. Toisen tuottaman aineiston hyödyntämistä säädellään myös tekijänoikeuslaissa, jonka tarkoitus on turvata oman luomistyön edellytykset ja toimia tekijälle taloudellisena kannustimena.

Hyvä journalistinen tapa edellyttää jutun lähteen mainitsemista, kun hyödynnetään toisen tekemää työtä. Tarkoitus on hillitä kilpailijan uutisvoiton hyödyntämistä omassa toiminnassa. Selkeä lähdemaininta myös kunnioittaa kollegan työtä ja kertoo toimialan ”sisäisestä hygieniasta”. Epäeettisestä menettelystä kantelevatkin toimitukset ja mediaryitykset itse.

Tiedotusvälineille on luontaista seurata toistensa julkaisemia sisältöjä erityisesti internetissä. Verkkojournalismin ympärivuorokautinen toimintalogiikka voi kuitenkin aiheuttaa ongelmia sisältöjen lainaamiselle. Alkuperäinen sisältö saisikin neuvoston mielestä ansaitsemansa painoarvon, jos toisen työtä sisältävään verkkojuttuun liitettäisiin linkki sen alkuperäiseen lähteeseen.²³

Verkon julkiseen sisältöön rakennettu linkki toimii tällöin sähköisenä postiosoitteena viitattuun digitaaliseen sisältöön. Toisen tuottamaa aineistoa ei omista itselle, jos linkki johtaa käyttäjänsä sisällön alkuperäiselle julkaisupaikalle ja hän tunnistaa, missä liikkuu.

Samankaltaiset sisällöt. On vaikeaa tarkasti arvioida, millainen tieto on niin ainutlaatuista ja ”toisen omaisuutta”, että sen hyödyntäminen edellyttää alkuperäislähteen mainitsemista. Luvattoman kopioinnin sijasta kyse on voinut olla julkaistun jutun synnyttämästä inspiraatiosta. JSN onkin arvioinut lähdemaininnan tarvetta lainatun ja lainaavan jutun samankaltaisuudella, juttujen ajallisella yhteydellä ja toimituksen omalla panoksella myöhemmässä jutussa. Samankaltaisuuden vaikutelma korostuu, jos toimitus ei ole täydentänyt lainaamaansa sisältöä omalla tiedonhankinnallaan. Sen arvioinnissa olennaista ovat uuden jutun lähteet, hyödynnettyjen tietojen määrä ja yksityiskohtaisuus sekä se, missä määrin jutun painopiste eroaa aiemmasta jutusta.²⁴

Toimitukset ovat voineet perustella lähdemaininnan puuttumista ”jutun jatkamisella” alkuperäiseltä lähteeltä hankituilla lisätiedoilla. Ongelmia voi kuitenkin syntyä, jos juttu ei sisällä merkittävästi uutta tietoa. Toisaalta kenelläkään ei ole omaa oikeutta esimerkiksi yhteisessä tiedotustilaisuudessa hankittuun tietoon.

7315/YLE/20. Uutissivuston hyödyntämä koronasimulaatio ei ollut siinä määrin omintakeinen, että sen samankaltainen esittäminen toisessa tiedotusvälineessä olisi edellyttänyt simulaatiota koskevaa lähdeviittausta. JSN:n mukaan vastaavanlaisella animaatiolla kuvataan epidemioiden kulkua yleisesti myös mediassa. Jutut olivat myös poikenneet toisistaan näkökulmaltaan ja toteutukseltaan.

2936/YLE/00. Tv-juttu haastatteluineen poikkesi siinä määrin tapauksesta kannelleen lehden jutusta, että ohjelmatekijöiden ei voinut katsoa käyttäneen sitä oman juttunsa pääasiallisena pohjana. JSN:sta olisi kuitenkin ollut asianmukaista, että tv-jutussa olisi viitattu lehteen uutisen osalähteeseen.

5587/SL/14. Kanneltu uutinen oli pohjautunut yleiseen tietoon ja toimituksen omaan tiedonhankintaan, kun lehti oli seurannut kertomaansa asiaa kansainvälisessä ja

sosiaalisessa mediassa ja varmistanut tietonsa omilta lähteiltään. Kun asiaa koskeneeseen tiedotustilaisuuteen oli osallistunut useita toimittajia, JSN ei pitänyt uskottavana kilpailevan lehden väitettä siitä, että se olisi julkaissut uutisen tuoreeltaan ainoana maailmassa.

5805/SL/15. Oma tiedonhankinta ja jutun lisätiedot eivät olleet poistaneet lehden velvoitetta kertoa käyttämänsä alkuperäislähde heti juttunsa alussa. Lehden mukaan juttu oli perustunut toimittajan intensiiviseen harrastukseen ja pitkän uran aikana hankkimiin tietoihin, mutta JSN:n mielestä jutussa ei kuitenkaan ollut mitään sellaista, mitä alaa seuraavat toimittajat eivät yleisesti tietäisi.

5192/SL/13. Jutussa olisi pitänyt mainita sen alkuperäislähde, kun siteeratun jutun idea oli omintakeinen ja jutut julkaistiin peräkkäisinä päivinä. Juttu oli perustunut valtaosin asiasta ensimmäisenä kertoneen lehden työhön, vaikka myöhemässä jutussa aiheen käsittelyä olikin laajennettu.

Lähdemaininnan huomioarvo. Lähdemaininnan laajuudella ja huomioarvolla on oma merkityksensä tietojen lainaamisessa. Lähde on kerrottava sitä näkyvämmiin mitä enemmän juttu perustuu toisen työlle. Tärkeää on myös lähdemaininnan sijainti. JSN:n mukaan lähde on mainittava jutun otsikossa tai alussa, pääuutissivulla, lööpissä tai kannessa. Televisiossa ja radiossa käytettyyn alkuperäislähteeseen olisi viitattava uutisankkurin juonnoissa tai otsikkokoosteessa. Verkkojutun lainaamisesta on kerrottava heti otsikossa. Jos lähde mainitaan vasta jutun lopussa, lukijat saavat tiedon lainaamisesta vasta luettuaan koko jutun.²⁵

5289/SL/13. Kun lehteä oli myyty kilpailijan skuupilla, alkuperäislähde olisi pitänyt mainita jo kannen otsikossa. Lainattu pääjuttu oli alkanut näyttävästi kannesta ja jatkunut levitettynä lehden aukeamalla.

Puutteellista lähdemainintaa suurempia ongelmia voi aiheutua, jos jutussa käytetty lähde on jätetty kokonaan mainitsematta. Laiminlyöntiä ei voida perustella esimerkiksi lehden riittämättömällä palstatilalla.

2228/SL/95. Lehden uutisjuttu oli perustunut STT:n siteeraamaan toisen lehden haastatteluun. Puutteellisen palstatilan takia jutusta oli kuitenkin karsittu STT:n mainitsema alkuperäislähde. Lehti sai asiasta huomautuksen, kun menettely oli synnyttänyt virheellisen kuvan siitä, että lehti olisi itse toteuttanut julkaisemansa haastattelun.

7510/R/20. Toisten tiedotusvälineiden jutuilla oli radion aamuohjelman uutiskatsauksessa niin keskeinen rooli, että juttujen lähteet olisi pitänyt mainita erikseen.

Lainaamisen oikeutus riippuu pitkälti lainattavan aineiston käyttötarkoituksesta. Toimitus voi esimerkiksi julkaista saamansa tiedotteet vaikka sellaisenaan, jolloin lähdemaininnaksi riittää tiedottava organisaatio.

6511/AL/17. Tietokirjasta poimitut sitaatit oli erotettu kursivoinnilla toimittajan kertomasta uutisesta. Menettelyllä täytettiin eettiset perusvaatimukset, vaikka sitaattien vasta jutun lopussa kerrottu alkuperäislähde saattoikin jäädä epäselväksi. Juttu oli perustunut pääosin lehden omaan haastatteluun, ja siteerattua kirjaa oli käytetty vain yhtenä jutun lähteenä.

4190/SL/09. Lehti oli menetellyt asianmukaisesti kertoessaan lähteenä käyttämästään kirjasta, vaikka sen valokuvien käyttämiselle ei ollutkaan kuvaajan lupaa. Kuvien alkuperä kävi riittävän selvästi ilmi jutusta, jossa kirjasta mainittiin nimi ja kustantaja.

JSN:n mielestä julkisuuteen levitettyjen kuvien käyttäminen ei ole ongelma, jos niiden lähde on mainittu jutussa ja jos esimerkiksi ”kaapattuihin” verkkokuvaan pääsee vapaasti. Ongelmia voi kuitenkin aiheutua, jos kuvien käyttämisessä olisi pitänyt mainita aiempi julkaisuuyhteys. Myös ulkopuolisen aineiston käyttämisestä olisi kerrottava, jotta sen laiminlyönti ei synnyttäisi virheellistä käsitystä toimituksen omasta tiedonhankinnasta tai väärää mielikuvaa siitä, kenelle jutussa siteerattu haastateltava oli itseasiassa puhunut. Hän ei tällöin pystyisi varautumaan lausumiensa julkaisemiseen sellaisenaan toisessa mediassa.

7200/SL/19. Tiedotteen käyttäminen lähteenä olisi pitänyt mainita erikseen, kun jutun otsikko, rakenne ja suorat lainaukset oli kopioitu ulkopuolisen tuottamasta tekstistä. Lehti antoi lukijoille käsityksen siitä, että jutussa olisi haastateltu tiedotteessa mainittuja henkilöitä. Hyvää journalistista tapaa rikottiin.

3013/SL/01. Lehti oli poiminut juttuunsa lainaamansa jutun ”parhaat palat” niin, että haastattelun kokonaisuus oli vääristynyt. Sen julkaiseminen toisessa mediassa olisi edellyttänyt haastatellun erillistä lupaa. JSN:n mielestä asiassa oli rikottu hyvää journalistista tapaa, kun kyse ei ollut tavanomaisesta uutisesta vaan yksityisyyden suojan piirin kuuluvasta haastatellun omasta kertomuksesta.

Teoskynnys. Tekijänoikeudellinen suoja edellyttää lopputuotokselta erityisen teoskynnyksen ylittämistä. Lain mukaan tällöin ”kukaan toinen, joka olisi ryhtynyt vastaavaan teoksen luomiseen, ei olisi todennäköisesti päätenyt samanlaiseen omaperäiseen ratkaisuun teoksen ominaispiirteiden valinnassa tai muotoilussa”. Arvioinnin kohteena on tekijän persoonallisuus ja hänen luovat valintansa teoksen tekijänä. Uuden teoksen luominen edellyttää häneltä itsenäisiä valintoja ja täydentäviä lisätietoja, mutta myös sanojen valinnat, yhdistämiset ja järjestämiset voivat synnyttää omaperäisen ja muista erottuvan kokonaisuuden. Kirjallisen tai taiteellisen tason sijasta kriteerinä on erottuvuus.

KORKEIN OIKEUS 1978-II-64. Henkilö oli maalannut myytäväksi tarkoittamansa taulun käyttämällä esikuvana toisen valmistamaa ja julkistettua valokuvaa. Menettelyllä ei rikottu tekijänoikeutta, kun maalausta pidettiin valokuvan pohjalta syntyneenä itsenäisenä teoksena.

KORKEIN OIKEUS 1988:52. Tv-toimittajalle oli syntynyt tekijänoikeus omaperäisesti toteuttamaansa jalkapallo-ottelun selostukseen. Ilman hänen lupaansa lähetyksen nauhoittanut yhtiö oli velvollinen korvaukseen tekijänoikeuden loukkaamisesta ja selostustaltioinnin luvattomasta esittämisestä.

Samasta juttuideasta voidaan kehitellä erilaisia sisältöjä, jotka riittävän itsenäisinä ja omaperäisinä saavat oman tekijänoikeudellisen suojansa. Journalismissa tämäntapaisia lopputuotoksia ovat tekstit, kuvat, valokuvat, graafiset esitykset ja tietyn edellytyksin myös laajat tietokokonaisuudet. Vastaavasti tekijänoikeudellisen suojan ulkopuolelle ja vapaasti kenen tahansa

hyödynnettäviksi jäävät ideat, aiheet, tiedot, periaatteet, tyylit, juonet, ajatukset ja toteamukset. Toimitustyössä suojattujen ja suojan ulkopuolelle jäävien lopputuotosten välinen raja kulkee omintakeisen kolumnin tai monilähteisen tietoja yhdistelevän reportaasin ja toisaalta pelkistä faktoista koostuvan lyhyen perusuutisen välillä. Valokuvia koskevan erillisen lähioikeuden perusteella suojan saavat muutkin kuin teoskynnyksen ylittäneet valokuvat. Tekijänoikeus kieltää teoksen lyhentämisen tai julkaisemisen ilman tekijän tai lähteen mainitsemista. Viranomaisaineistoja voidaan tekijänoikeuslain nojalla hyödyntää vapaasti.

Tiedot sellaisenaan, esimerkiksi toisen kertomana, eivät nauti tekijänoikeudellista suojaa. Myös ideat jäävät tekijänoikeudellisen suojan ulkopuolelle. Journalismissa tapahtuvista ”ideavarkauksista” voikin aiheutua ongelmia freelance-toimittajille, jos heidän esittämänsä juttuideat päätyvät toimitusten itsensä toteuttamiksi. Toimitus saattaa tällöin hyödyntää juttuidean rakennetta, esimerkkejä ja lähteitä. Alkuperäisen idean ”isän” selvittäminen voi olla vaikeaa, jos toimituksessa on pohdittu jo aiemmin samaa ideaa.

Haastattelua pidetään yleisesti jutun kirjoittaneen toimittajan tuottamana teoksena. Esimerkiksi kysymysten valinta ja haastattelun toteuttaminen osoittavat toimittajan ammatillista luovuutta, vaikka juttu olisi rakennettu täysin haastateltavan sanomisten varaan. Tekijänoikeus voi kuitenkin olla poikkeuksellisesti haastateltavalla, jos hänen osuutensa on riittävän itsenäinen ja omaperäinen. Toimittajan osuus voi jäädä vähäiseksi, jos haastateltava on esimerkiksi itse kirjannut vastauksensa toimittajan kirjallisiin ja yksinkertaisiin kysymyksiin. Radio- tai tv-jutusta voi tulla toimittajan ja haastateltavan yhteisteos, jos lopputulos on perustunut olennaisilta osiltaan kahden henkilön väliseen keskusteluun.²⁶ Alan yleisen käytännön perusteella haastatteluun suostunut haastateltava kuitenkin luovuttaa toimittajalle sanomistensa tekijänoikeudet ja julkaisemisen.

Plagiointi. Tekijänoikeuden lainvastaisessa plagioinnissa on kysymys ”juttuvarkaudesta”, jossa toisen tuottama teos on kopioitu omaksi tuotannoksi. Menettelyä ei tee oikeutetuksi pelkkä tekstin muunteleminen eri paikoista. Tekijänoikeuslain hyväksymä vapaa muuntelu edellyttää uuden ja itsenäisen teoksen synnyttämistä. Tilanteessa tulee arvioitavaksi, missä määrin tuotettu uusi kokonaisuus muistuttaa siinä käytettyä alkuperäistä aineistoa esimerkiksi rakenteeltaan, sanavalinnoiltaan tai esittämisyjärjestykseltään. Julkaistujen tietojen referointi ja aiemmin kerrotun asian selostaminen ei ole kiellettyä, jos se ei ole liian laajaa tai yksityiskohtaista.

HOVIOIKEUS 30.10.2003. Aikakauslehden haastatteluja laajasti lainannut iltapäivälehti ja jutun kirjoittanut toimittaja määrättiin maksamaan korvauksia tekijänoikeuksien loukkaamisesta lainatun jutun kirjoittaneille toimittajille. Iltapäivälehdellä oli lainatussa jutussa vain kaksi omaa lausetta. Turun hovioikeuden mukaan lainatun jutun tehneet toimittajat olisi pitänyt mainita lainauksen yhteydessä erikseen, vaikka tämän laiminlyönti ei ollutkaan loukkaavaa. Aikakauslehdelle yksinoikeudella annettu haastattelu oli julkaistu iltapäivälehdessä ja kannessa.

Uskottavana ei pidetty sitä, että iltapäivälehdessä lööppi olisi tuonut aikakauslehdelle lisää lukijoita.

Siteeraaminen. Tekijänoikeus mahdollistaa toisen tuottaman sisällön siteeraamisen, jos lainatusta teoksesta esitetään otteita omien näkemysten perusteeksi. Lainaamiselta edellytetään hyvän tavan mukaista yhteyttä siteerattuun teokseen esimerkiksi siteeraajan omien ajatusten, näkemysten tai väitteiden perustelemiseksi, havainnollistamiseksi, todistamiseksi, selventämiseksi tai siteeratun teoksen arvostelemiseksi.

Siteeraamiselta edellytetään myös kohtuullisuutta ja ”tarkoituksen edellyttämää laajuutta”. Teosta ei saa lainata kokonaisuudessaan, mutta ei toisaalta myöskään liian puutteellisesti, jotta siteeratusta aineistosta ei syntyisi virheellistä kokonaiskuvaa. Luvallista ei ole myöskään pelkkä sitaattien muuntelu, uudelleen järjestely tai yksinomaan lainauksista tai katkelmista rakennettu kooste.

Toisin kuin tekstin osittaisessa siteeraamisessa, toisen tuottaman kuvan käyttäminen omassa jutussa edellyttää, että kuva siteerataan kokonaan. Menettely edellyttää vastaavanlaista asiayhteyttä kuin tekstiä lainattaessa. Hyväksyttävä tarkoitus ei ole esimerkiksi oman tekstin kiinnostavuuden lisääminen toisen kuvan tuomalla visuaalisella lisäarvolla. Asiayhteyttä ei kuitenkaan edellytetä esimerkiksi valokuvan tai tv-ohjelman taustalla näkyviin jääviltä taideteoksilta, jos niiden merkitys kerrotussa asiassa on toisarvoinen.

Toisen julkaiseman kuvan käyttäminen omassa jutussa voi olla mahdollista myös silloin, jos kerrottu asia liittyy erityiseen ”päivänkysymystä” koskevaan tapahtumaan ja jos uutisarvoisen asian kertomisella on selkeä tiedotuksellinen intressi. Päivänkysymys on toimitustyössä tulkittu varsin väljästi, ja kyseessä on nähty olevan mikä tahansa yleistä mielenkiintoa herättävä asia. Ongelmia on kuitenkin synnyttänyt sosiaalisessa mediassa postatun kuvan luvaton ruutukaappaus, jos toimitus on tehnyt liittämästään kuvasta uutisensa pääaiheen. Kyse voi olla tällöin laissa kielletystä teoskappaleen valmistamisesta. Kuvan alkuperäinen omistaja ei pysty hallitsemaan kuvan uusiokäyttöä, jos kuvaa ei ole julkaistu alkuperäiselle somealustalle vievänä linkityksenä.

KORKEIN OIKEUS 29.6.2023. Oikeus ei pitänyt tunnetun formulakuljettajan instagram-päivitystä lainausoikeuden mahdollistamana päiväntapahtumana. Kuvaajan mielestä hänellä oli yksinoikeus päättää kuvan julkaisemisesta ja yleisöstä. Kahdella kuvan lainanneella lehdellä ja hänen Instagram-tilillään oli eri yleisöt, eikä kuvaa ollut tarkoitettu rajoittamattomalle määrälle lehtien lukijoita. Verkkojutuissa julkaistuissa kuvakaappauksissa ei ollut kysymys valokuvan lainaamisesta sitaattioikeuden perusteella, eikä kuvien julkaisemista voinut perustella myöskään median yhteiskunnallisella tiedonvälitystehtävällä. Vastaavaan ratkaisuun oli aiemmin päätyneet myös markkinaoikeus, jonka mukaan siteeratun kuvan kertoma tapahtuma voi olla hyvinkin tavanomainen, eikä päiväntapahtumaksi voida tulkita mitä tahansa toimituksen kiinnostavana pitämää aihetta. Minkä tahansa kuvan vapaa julkaiseminen päiväntapahtumana tarkoittaisi liian pitkälle menevää oikeutta yksinoikeudella suojattuun valokuvaan.

Tekijänoikeuksien myyminen. Tekijänoikeuden haltija voi luovuttaa teoksensa käyttöoikeuden eri laajuksina. Myyty julkaisu-oikeus voi koskea esimerkiksi kertakäyttöä, ensikäyttöä, yksinkäyttöä tai jatkuvaa käyttöä. Oikeuksien luovuttaminen voi kattaa erimuotoiset jälkiperäistuotteet, kuten kielikäännökset tai muut esitysmuodot tai koskea sovittua käyttötarkoitusta esimerkiksi journalismissa tai markkinoinnissa. Kaikki oikeudet itselleen hankkinut ostaja voi käyttää myytyä aineistoa vapaasti haluamallaan tavalla. ²⁷

KORKEIN OIKEUS 1987:8. Filmimateriaalin kustantanut lehtiyhtiö oli oikeutettu säilyttämään lehtikuvaajan ottamien valokuvien negatiivit myös työsuhteen päätyttyä. Ilman erillistä sopimusta kuvaajalla oli kuitenkin oikeus valmistaa omaan käyttöön kuvaamastaan filmimateriaalista kuvakopioita ja levittää niitä.

Vuonna 2023 voimaan tulleen tekijänoikeuksia koskevan EU-direktiivin mukaan tekijän on saatava työstään asianmukainen ja oikeasuhtainen korvaus. Työn tilaajan on kerrottava tekijälle säännöllisesti teoksen käytöstä, rahallisesta tuotosta ja tekijälle maksettavista korvauksista, jos jutusta tai kuvasta maksettava korvaus on sidottu käytön laajuuteen tai jos hyödyntämisestä syntyy tuloa. ²⁸

¹ Ylen Uutis- ja ajankohtaistoiminnan journalistiset periaatteet 2018-2020 www.yle.fi

² Heikki Kuutti: Mediakierre. Selviytyminen kielteisessä julkisuudessa. Infor 2008

³ Yksittäisistä tiedotusvälineistä Suomen tietotoimisto ei käytä tekoälyä tiedonhankinnassa, mutta voi muilla tavoin tehostaa työtään hyödyntämällä tekoälyä ja automaatiota. Tavoitteena on, että yleisö tietää, jos tekoälyä on käytetty esimerkiksi STT Info -tiedotepalvelun välittämien tiedotteiden tai Lehtikuvan kuvakaupan tarjonnassa olevien kuvituskuvioiden tuottamisessa. Tekoäly tietotoimistossa: STT ei tingi uutisten aitoudesta. Suomen tietotoimisto 22.6.2023

⁴ Pasi Kivioja: Toimitusten tekoälyohjeissa kannustetaan kokeilemaan, mutta varoitetaan riskeistä. Journalisti 1/2024

⁵ Janne Arola: Media imitoi alustojen menestysreseptiä. Suomen Lehdistö 7/2023.

⁶ Valter Niiranen, Petteri Sotamaa, Päivi Tiilikka: Sananvapauslaki, Tulkinta ja käytäntö. Sanoma Pro 2013

⁷ Olli Mäenpää: Yleisradion journalistinen päätöksentekoprosessi. Arviointiraportti 15.5.2017

⁸ Ilmari Hiltunen: External Interference in Finnish Professional Journalism. Tampere University 2022. Hiltusen mukaan psykologisia vaikutusmenetelmiä ovat perusteettomat vaatimukset oikaisusta tai vastineesta, vihanilmaisut ja uhkailut. Vastaavia fyysisiä vaikutusmenetelmiä ovat toimittajan työnteon häiritseminen tai estäminen, työvälineisiin tai henkilökohtaiseen omaisuuteen kohdistuvat vahingonteot ja suoranainen väkivalta. Institutionaalisessa vaikuttamisessa hyödynnetään yhteiskunnallisia instituutioita kantelemalla toimituksen toiminnasta Julkisen sanan neuvostoon tai viranomaisille sekä uhkaamalla toimituksia oikeusjutuilla tai vaatimuksilla vahinkojen korvaamisesta. Taloudellisella vaikuttamisella ja niiden uhalla suuret mainostajat ja rahoittajat pyrkivät korottamaan journalistista kynnystä käsitellä niitä kielteisissä yhteyksissä.

Journalistiseen sisältöön voidaan vaikuttaa myös tarjoamalla toimittajille vastineeksi etuja ja lahjoja. Tietotekniset vaikuttamiset kohdistuvat journalistien teknisiin työvälineisiin pääasiassa tietoverkkojen välityksellä esimerkiksi verkkovakoiluna, verkkohyökkäyksinä tai pyrkimyksinä murtautua tiedotusvälineiden järjestelmiin ja toimittajien sähköposteihin, viestintävälineisiin tai sosiaalisen median profiileihin.

⁹ Tuomo Pietiläinen: Selkeyttä vai sensuuria? Media & Viestintä 1/2007

¹⁰ Tytti Oras: Miksi maalittamisen kriminalisointi on niin vaikeaa? Journalisti 7/2023.

¹¹ Julkisen sanan neuvoston kannanotto Ilmajoki-lehden päätoimittajan painostamiseen 2020

¹² Pasi Kivioja ja Janne Arola: Johto kajoaa journalismiin Suomen Lehdistö 5/2020)

¹³ Markus Mykkänen – Heikki Kuutti – Pasi Ikonen: Journalistit lobbauksen kohteina. Jyväskylän yliopisto 2019.

¹⁴ Journalistin ohjeiden ohella piilomainonnan välttämistä on korostettu lukuisissa JSN:n lausunnoissa. Toimintaperiaatteiden lisäksi neuvosto on ottanut kantaa myös mainosaineistojen asianmukaiseen merkitsemiseen jutuissa. Lausuma 2703/L/98, Piilomainonta 1988 ja 2013, lausuma medialle mainonnan merkitsemisestä 2015. lausuma 3298/L/03

¹⁵ Medialiiton ja Suomen Journalistiliiton välinen työehtosopimus 2020-2022

¹⁶ Lausuma medialle mainonnan merkitsemisestä 2015

¹⁷ Menettelyllä saatetaan kuitenkin rikkoa kansainvälisen kauppakamarin ICC:n markkinointisääntöjen yksityisyydensuojaa. Niiden mukaan henkilöön viittaamisella on oltava hänen suostumus. Ilman sitä markkinointi ei saa välittää kuvaa siitä, että hän suosittelisi markkinoitavaa tuotetta tai organisaatiota.

¹⁸ Esimerkiksi Lempäälä-Vesilahden Sanomat on välttänyt natiivimainosten ja omien uutisen sekoittumista myöhentämällä tarvittaessa edellisten julkaisemista. Simola, Katri: Toimittaja tekee myös sisältömarkkinointia Lempäälässä – linjana on, että jokainen saa itse päättää. Suomen Lehdistö 7/2019

¹⁹ Jarno Liski: Sponsoroidun journalismin ohjeet. Journalisti 3/2017

²⁰ JSN:n puheenjohtajan Eero Hyvösen haastattelu. Tuukka Tuomasjukka: Uudet tuulet 2023. Suomen Lehdistö 8/2022.

²¹ Timo Vuortama: Hyvä lehtimiestapa. Kustannus Mäkelä 1984.

²² JSN:n valmistelijan Laura Juntusen haastattelu. Riikka Virranta: Ammatillisessa vai yksityisessä roolissa? Suomen Lehdistö 6/2023.

²³ Lainaamista koskeva periaatelausuma (4279/L/10).

²⁴ Periaatelausuma lainaamisesta 2010 (4279/L/10)

²⁵ Periaatelausuma lainaamisesta 2010 (4279/L/10)

²⁶ Timo Vuortama, Lauri Kerosuo, Paul Stranden: Viestinnän lait ja säännöt. Kustannus Mäkelä 1990.

²⁷ Palkatut toimittajat ovat yleensä luovuttaneet työssään tuottamat aineistot työnantajalleen joko erikseen sopimalla tai osana solmittavaa työsuhdetta. Menettely on paitsi yksinkertaistanut aineistojen uusiokäyttöä myös synnyttänyt mediatyhtiöille merkittävää taloudellista etua.

²⁸ Aune Waronen: Tekijänoikeuslaki uudistui - mikä muuttui ja mitä pitää tehdä? Journalisti 4/2023.